

Makale Gönderim Tarihi: 15.10.2025

Yayına Kabul Tarihi: 10.01.2026

Araştırma Makalesi

OSMANLI TARİHİNDE VAKIF SAHİBİ KAPTANIDERYALAR

Mehmet Taş^{*}

ÖZ

Kaptanıderyalık, Osmanlı Devleti'nde bugünkü donanma komutanlığına tekabül eden önemli bir makamdır. Bu makamda yüzyıllar boyunca birçok kişi bulunarak devlete hizmet etmiştir. Bunların başlıca görevi devletin donanmasını yönetmek, ülkenin deniz ve kıyılarını savunmak, kara ordusuna yardım etmek ve ticari faaliyetlerin denizlerde güven içinde gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu tür görevler, onların yerine getirmek zorunda oldukları resmi görevlerdir. Devletin sahip olduğu ideoloji ve kültürel değerleri dikkate alındığında bunlara uygun kaptanıderyaların donanmayı yönetmesi beklenen bir durumdur. Osmanlı Devleti'nin çağdaşı olan bütün devletlerin donanma kumandanları için de bu husus geçerliydi. Onlar verdikleri kararlar, hayat hikayeleri, inanç ve idealleri, eğitim düzeyleri ve sosyal yaşam içinde sergiledikleri davranışlarla mensubu oldukları toplumların değerlerinin vücut bulmuş halini temsil etmişlerdir. Dolayısıyla Osmanlı kaptanıderyaları resmi olmayan birçok sosyal ve insani görevi yerine getirmiştir. Örneğin ülkenin birçok yerine okul açmışlar, mescit ve cami inşa etmişler, çeşme ve su yolları bina etmişlerdir. Bunların faaliyetlerini sürdürebilmesi için kendi gelirleriyle birçok taşınmaz mal satın alarak bunların gelirini yaptırmış oldukları eserlere tahsis etmişlerdir. Böylece sosyal, ticari, dini ve iktisadi hayatın içinde yer alarak toplumsal yaşamın inşasında rol oynamışlardır. İnsani ve vicdani amaçlarla sosyal ve kültürel hayatın içinde onlar kadar fazla yer tutan donanma kumandanı Avrupa tarihinde yok denecek kadar azdır. Bu çalışmada seçilmiş olan birkaç kaptanıderya üzerinden onların bu faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kaptan Paşa, Vakıf, İstanbul, Osmanlı Devleti.

FOUNDATION-OWNER CAPTAIN PASHAS IN OTTOMAN HISTORY

The office of Kapudan Pasha (Kaptanıderya) was an important position in the Ottoman Empire, corresponding to what would today be regarded as the command of the navy. Over the centuries, many individuals held this office and served the state. Their principal duties were to command the state's navy, to defend the country's seas and coastlines, to provide support to the land army, and to ensure that commercial activities could be carried out safely at sea. These constituted the official responsibilities they were obliged to fulfill. Considering the ideology and cultural values of the state, it was an expected situation that Kapudan Pashas who were compatible with these values would be appointed

^{*} Dr, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Bakım Bölümü, mehmet.tas@ozal.edu.tr, orcid:0000-0003-1794-9629.

to command the navy. This consideration was equally valid for the naval commanders of all states contemporary with the Ottoman Empire. Through the decisions they made, their life stories, beliefs and ideals, levels of education, and the behaviors they displayed within social life, they represented the embodied values of the societies to which they belonged. Therefore, Ottoman Kapudan Pashas also fulfilled many social and humanitarian functions that were not part of their formal duties. For example, they opened schools in many parts of the country, constructed masjids and mosques, and built fountains and water supply systems. In order to ensure the continuity of these activities, they purchased numerous immovable properties with their own incomes and allocated the revenues of these properties to the institutions and structures they had commissioned. In this way, by taking part in social, commercial, religious, and economic life, they played a role in the construction of social life. In European history, there are almost no naval commanders who occupied social and cultural life to such an extent as they did for humanitarian and moral purposes. In this study, an attempt has been made to examine these activities through several selected Kapudan Pashas.

Key Words: Kaptanpasha, Foundation, Istanbul, Ottoman Empire.

Giriş

Osmanlı donanması devletin kuruluş ve genişleme döneminde önemli görevler ifa ederek onun büyüüp gelişmesinde önemli bir role sahipti. Denize yakın şehir ve kalelerin kuşatılması, ordunun ağırlıklarının taşınması, düşman donanmasına ait unsurların saldırılarına karşı ülke topraklarının savunulması ve düşman kuvvetlerin denizden yapılacak akınlarla yıpratılması onun belli başlı görevlerinden sadece birkaç tanesiydi. İhtiyaca binaen “Donanma-yı Hümayun” isimli asıl donanmasının dışında Tuna, Fırat, Nil ve Dicle gibi nehirlerde faaliyet gösteren nehir donanmaları da mevcuttu. Donanmanın gerek inşası gerek istihdam edilen savaşçı ve sivil iş gücü ile gerekse bunların finanse edilmesi ekonomik, mali ve bürokratik yönden birbirini tamamlayan sağlam bir ekosistemi zorunlu kılıyordu. Osmanlı Devleti kendisinden önceki Karesi, Menteşe, Candaroğlu ve Saruhanogulları gibi Anadolu Türk beyliklerinden devralmış olduğu mirasın da yardımıyla bu ekosistemi inşa etmeyi başarmıştı.

Osmanlılarda deniz kuvvetlerinin başı ve Cezayir-i Bahri Sefid eyaletinin yöneticisine “kaptanıderya” denmekteydi. İtalyanca "Capitan"dan geldiği anlaşılan “kaptan” kelimesi 15. yüzyıl ortalarından itibaren donanma kumandanı anlamında kullanılmaya başlanmıştır¹. Kaptanıderya, idari yönden denizciliğe ait bütün tayinler ile Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlı tımar ve zeametın verilmesinden sorumluydu. Ayrıca denizciliğe ait işler için hüküm verme ve tuğra çekme yetkisine sahipti. Bu yetkilerine ilave olarak tersanede gemi inşası ve teçhizi için yapılan masrafların kaydedildiği muhasebe defterlerini tanzim ettirmek, padişah donanmayı teftişe ya da uğurlamaya geldiğinde onu bizzat karşılamak, donanma ile sefere çıkmak, savaş esnasında donanmayı sevk ve idare etmek, sefer sırasında huzurunda ya da karaya çıktığında davaları dinlemek ve infaz ettirmek de onun görevi arasındaydı².

¹ Mehmet Taş ve Muhammet Nuri Tunç, “18. yüzyıl Osmanlı Donanmasında Kaptan Paşalık,” *Social, Sciences Studies Journal*, Volume: 5, Issue: 33, 2019, 1979.

² Taş ve Tunç, “Kaptan Paşalık”, 1985.

Kaptanıderyaların kanunlarla tanımlanmış görevlerini ifa edebilmesi için kendisine önemli gelir kaynakları tahsis edilmişti ki bunların en önemlisi kendilerine tahsis edilen haslardı. Bu gelirden başka görev başında bulunan donanma ve tersane personelinin “caize” adıyla her sene para alırlardı. Bu gelirlerine karşılık onların yapmış oldukları masraflar da büyüktü. Örneğin kasım ayında her sefer dönüşünde padişaha, valide sultana, kadın efendilere değerli hediyeler takdim ederlerdi. Mart ayındaki her sefer başında ve kasım ayındaki her sefer sonunda Yalı Köşkü'nde padişahın huzuruna kabulde, Yalı Köşkü'nün döşeme bahası olarak iç hazineye “Döşeme Bahası” ismiyle 18. yüzyılda 20.000 Kuruş vermesi usuldendi. Ayrıca has usulünün geçerli olduğu dönemde sefere cebeli adıyla asker göndermesi kanun olduğu için bunların teçhiz ve donatımı da kaptanıderya ya ait görevler arasındaydı³.

Kaptanıderyalar da bir insan olarak gerek ahiret hayatlarına yatırım yapmak gibi dini sebeplerle ya da gerekse insani, ilmi, iktisadi ya da içtimai bir amacın gerçekleşmesi için vakıf kurmuşlar ve bunlara önemli gelir kaynakları tahsis etmişlerdi. Padişah, valide sultan, haseki sultan, sadrazam ya da vezir gibi diğer üst düzey devlet yöneticilerinin yaptığı üzere sosyal hayatın içinde yer alarak toplumsal çeşitli sorumluluklar üslenmişlerdir. Esasen vakıf, bir mülkiyetin veya malın tamamen ve kalıcı olarak toplumun ya da insanlığın yararına bırakılmasıdır. Vakfın temelini oluşturan duygu ve düşünce insan sevgisi ve hayır yapma duygu ya da davranışı olabileceği gibi, prestij sağlama, vergiden muaf olma, özel mülkiyeti koruma gibi savunma anlayışları da insanların kendi imkânları ile tarih boyunca birçok hizmet ve yatırım gerçekleştirmesine dayanak oluşturmuştur⁴.

Vakıf kuran kaptanıderyaların bu davranışlarının altında yatan sebepler yukarıda belirtilen duygu ve düşüncelerden pek de farklı değildir. Bu minvalde akla ilk gelen kaptanıderyaların başında Barbaros Hayreddin Paşa, Piyale Paşa, Kılıç Ali Paşa, Çiğalazade Sinan Paşa, Mısırlızaade İbrahim Paşa, Kaymak Mustafa Paşa ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa gibi kaptanıderyalar gelmekteydi.

1. Barbaros Hayreddin Paşa

Osmanlı tarihinin en meşhur kaptanıderyalarından birisi olan Barbaros Hayreddin Paşa, Yakup adlı bir sipahinin oğlu olarak Midilli’de doğmuştur. Asıl adı Hızır’dır. Batılılar tarafından onun için “kızıl sakal” anlamına gelen “Barbarossa” lakabı kullanılmış ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) tarafından kendisine “Hayreddin” denilmesiyle birlikte Barbaros Hayreddin Paşa adıyla anılmaya başlanmıştır. Ağabeyi Oruç Reis ile beraber Kuzey Afrika kıyılarında İspanyollarla mücadele içerisinde bulunan Hayreddin Reis, bir yolunu bularak Cezayir’e yerleşmiştir. Fakat İspanyolların artan baskısına tek başına direnemeyeceğini anladığı için Yavuz Sultan Selim (1512-1520) dönemi itibarıyla Osmanlı hizmetine girmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu gerçekleştikten sonra ise, “emirlik beratı” almıştır. 1533’te Kanuni Sultan Süleyman’ın daveti ile saraya gelen Hayreddin Reis, Kemankeş Ahmed Paşa’nın yerine kaptanıderya olmuştur. Onu

³ Taş ve Tunç, “Kaptan Paşalık”, 1991.

⁴ Yasin Akyıldız ve Ali Rıza Abay, “Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme,” *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 7, Sayı 15, Aralık 2017, 141.

Osmanlı ve Akdeniz tarihi içerisinde önemli kılan faaliyeti ise İspanyol, Venedik, Papalık ve Malta kuvvetlerinden oluşan birleşik Haçlı donanması karşısında 1538’de Preveze’de kazanmış olduğu deniz zaferidir. Bu zafer Osmanlı Devleti’ne Akdeniz’in en büyük donanma gücü olma imkanını sunmuştur. Avrupa’da Habsburglarla barış antlaşması imzalandıktan sonra deniz seferlerine çıkmayan Barbaros Hayreddin Paşa, daha çok donanmanın iç işleriyle ilgilenmiş ve 1546 yılında vefat edip Beşiktaş’taki türbesine defnedilmiştir⁵.

Kendisinden önceki kaptanıderyaların izinden yürüyerek vakıf kuran kaptanıderyalardan birisi de hiç şüphesiz Barbaros Hayreddin Paşa’ydı. Onun cami ve medreselerden oluşan vakıf eserleri ile bunlara tahsis edilmiş çok sayıda gelir kaynağı bulunmaktaydı. Vakfın işleyişiyle ilgili olmak üzere Barbaros Hayreddin Paşa tarafından vasiyetname yoluyla kurallar getirilmişti. Bu kurallar vakıf mallarının yönetim ve muhafazası yanında vakfa ait eserlerin işletilmesi için belirleyici öneme sahipti. Bu kurallardan bazıları şunlardı;

1. Vakfın mallarını kaydetmek üzere bir kâtip tayin edilmesi ve buna günlük 2 akçe ücret verilmesi,
2. Vakıf mallarına ait kiralari toplamak üzere bir tahsildar tayin edilmesi ve buna günlük 6 akçe ücret verilmesi,
3. Vakıflar için bir nazır tayin edilmesi ve buna günlük 5 akçe ücret verilmesi,
4. Beşiktaş’ta Arap İskeleyi yakınında Tekerlek Mustafa Efendi Camisi ile bu caminin imam ve müezzine günlük 2 akçe ücret verilmesi,
5. Vakıflarına mütevelli olacak kimselere günlük 20 akçe ücret ödenmesi,
6. İstanbul’un zenginlerinden ve dini bütün Müslümanlarından birisinin vakfa nazır seçilmesi, her sene vakıf işlerinin gözden geçirilmesi ve buna karşılık bu kişiye her yıl 600 akçe ücret ödenmesi⁶.

Bundan başka gerek medrese ve müştemilâtı ve gerekse sair taşınmazlar eskidikçe elde mevcut olan taşınmaz kiralalarının fazlası ile bunların onarılması ve yine artacak olan paranın yarısı ile yeniden taşınmazlar yaptırılması, diğer yarısının tekrar yarısı ile görevlerinde beceriklilik gösteren görevlilerin gündeliklerine zam yapılması ve geri kalan diğer parayla da medresede okuyan öğrencilere yemek verilmesi vasiyet edilmiştir⁷.

Barbaros Hayreddin Paşa, vakıf işlerine mütevelli olarak azatlı kölesi Abdullah oğlu Hacı Hüsrev’i tayin etmiş, diğer kölelerinin onun işlerine karışmamasını ve Hacı Hüsrev’in

⁵ Mehmed İzzet Bey, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ, Osmanlı Kaptanıderyaları (1352-1853)*, Hazırlayan: Cemil Sağlam, Editör: Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul: 2021, 40.

⁶ Emin Yakıt, “Büyük Amiral Hayrettin Barbaros’un Vakfiyenâmesi”, *Deniz Mecmuası*, Sayı 375, İstanbul:1945, 48.

⁷ Yakıt, “Hayrettin Barbaros’un Vakfiyenâmesi”, 50.

kendisinin de oturduğu Beşiktaş'taki medrese yakınındaki konağın yarısında, vakfiye şartı üzere oturmasını vasiyet etmişti.

Onun vakıf eserlerine gelir sağlayan İstanbul'un 15 farklı yerinde taşınmaz malları vardı. Bunların bir kısmı hamam, fırın, değirmen, ev ve sarnıç gibi yapılardı. İstanbul'da bulunan vakıf taşınmazlarından bazıları şunlardı⁸;

1. Zeyrek Yokuşu'nun üstünde erkek ve kadınlar için olmak üzere iki ayrı hamam. Mimar Sinan'ın İstanbul'a getirdiği sudan iki lüle miktarı su bu hamamlar için ayrılmıştı. Hamamların bir tarafında eski sipahi ağası Hasan Ağa ile sadrazamlığın eski kethüdası Ali Ağa'nın mirasçılarının malları, bir tarafında ise Külhan Sokağı'ndaki Hazinekar Mehmet Efendi'nin malları bulunmaktaydı. Hamamın diğer iki tarafında umumi yol bulunuyordu.

2. Zeyrek Yokuşu'nun altında yan yana bir fırın ile bir değirmen vardı. Bunların bir tarafında Hacı Ali'nin dükkânı ve Hacı Hasan'ın değirmeni ile bir tarafında Rabia Hanım'ın taşınmazı ve bir tarafında özel yol bulunmaktaydı.

3. Unkapı'nda Müderrisoğlu Mahallesi'nde birbirine bitişik odalı 6 ev vardı. Bu evlerin bir tarafı eski Silahtar Ağası Hacı Hüseyin Ağa ile Emine Hanım'ın, bir tarafı Musa Çavuş ile Dellal Süleyman Çelebi'nin evleri ve diğer iki tarafı ise genel yol ile çevriliydi.

4. Balat kapısındaki Parmakkapı semtinde birbirine bitişik odalı 3 ev vardı. Bunların bir tarafı kilise bahçesi, bir tarafı kuyumcu Dimitraki, bir tarafı Sarraf Bogos ile Hristiyan Zafire ve Todorî'nin evleri ile çevrili olup bir tarafı kamuya ait olan yoldu.

5. Karagümrük'te meyve ağaçları ile dolu bir bahçenin içinde yer alıp üst katı 8 oda ve 3 sofa, alt katı ise 5 oda ve 3 sofa ile bir mutfak, 1 sarnıç, 1 kiler ve su kuyulu olmak üzere bir konak yine Barbaros Hayreddin Paşa Vakfı'na aitti. Konakta harem kısmı ile ayrı bir bahçe içinde üst katı 6 oda ve 3 sofa ile alt katı bir taş mahzen, bir çıkma, kahve odası yer almaktadır. Konak içinde bir ahır ve su kuyusu olup iki katlı selamlık kısmı bulunmaktadır. Konağın bir tarafında eski Çavuşbaşı Mehmet Ağa'nın mirasçıları, diğer tarafında sandal bedesteninde çalışan Hacı Hüseyin ve Hacı Ali'nin evleri ve diğer tarafında umumi yol bulunmaktadır.

6. Ayvansaray Kapısı'nda "Kıpti" odaları ismiyle anılan ve birbirine bitişik 12 oda ve bir sofalı bir bina. Binanın bir tarafı Kapıcı Ahmet Çelebi ile Yusuf Beşe'nin içinde oturduğu ev ile çevrili iken bir tarafı Meryem Hatun'un dükkânı, bir tarafı Kenan Ağa'nın bostanı, bir tarafı ise kamuya ait yol ile çevrilidir⁹.

7. Balık Pazarı'ndaki Halil Paşa Mahallesi'nde "Yahudi Hane" denilen iki katlı ve çok odalı bir han. Hanın bir tarafı Mısır tüccarlarının oturduğu dükkân ile çevrili iken bir tarafı taş mahzen ile çevrili olup bir tarafı da genel yol ile çevrilidir.

8. Mahmutpaşa'da Boyacılar Sokağı'ndaki bahçe içinde üst katı 6 oda ve 3 sofadan oluşan, alt katı ise 2 oda bir sofa, bir kahve odası, 1 sarnıç, 1 mutfak olmak üzere 6

⁸ Yakıt, "Hayrettin Barbaros'un Vakfiyenâmesi", 46.

⁹ Yakıt, "Hayrettin Barbaros'un Vakfiyenâmesi", 47.

kısımdan oluşan iki katlı bir konak. Konağın bir tarafında Bedestenli Mehmet Ağa'ya ait odalar varken diğer tarafında Kapıcıbaşı Hasan Ağa'nın evi bulunmaktadır. Konağın bir tarafı eski bedesten kethüdası Hacı İsmail Ağa'nın oturduğu ev ve yol ile çevirilidir.

9. Kadirga semtinde Altı Ocak Sokağı'nda birbirine bitişik 6 dükkân. Bunların bir tarafında Aşçıbaşı Hacı Ahmet Ağa'nın evi varken bir tarafında Cebeciler Kâtibi Mehmet Efendi'nin evi vardır. Evin diğer tarafında surre emini Hacı Hasan Ağa'nın mirasçılarının dükkânları ile genele mahsus bir yol bulunmaktadır.

10. Balat'ta Kesmekaya Mevki'inde birbirine bitişik iki adet "Yahudi Hane" denilen han. Bu hanında iki tarafı Mehmet Bey'in köşkü ve bahçesi ile çevirili iken bir tarafı Hacı Mehmet ve Emine Hatun'un evleri ile çevirilidir. Bir tarafı da yola bakmaktadır.

11. Galata'daki Kürkçü Kapısı'nda yer alan kale duvarı yanında birbirine bitişik 8 dükkân Barbaros Hayreddin Paşa Vakfı'na aitti. Bunların bir tarafı Kale duvarı ile çevirili iken diğer tarafı boş arsalar ile çevirilidir. Bir tarafında genele mahsus yol vardır.

Vakfedilen mallar ve tayin edilen usul ve esaslar dışında Beşiktaş'ta Hayreddin Paşa Vakfı'na ait 12 odalı bir medrese bulunmaktadır. Medresenin bahçesinde öğrencilerin su ihtiyacını karşılamak maksadıyla bir şadırvan ile bir su kuyusu inşa edilmişti. Barbaros Hayreddin Paşa daha hayatta iken medresenin faaliyetlerine sağlıklı biçimde devam edebilmesi için buraya çeşitli gelirler vakfetmişti. Nitekim Çifte Çinili Hamam, değirmen, fırın ile diğer akarlardan toplanacak kira bedellerinin Beşiktaş'ta yaptırmış olduğu medreseye sarf edilmesini vasiyet etmişti. Onun vasiyetnamesine göre;

1. Şeyhülislam tarafından tayin olunacak bir müderris tarafından Dârü'l-Hadis odasında haftada iki gün tefsir-i şerif dersi okutulması ve bu müderrise günlük 50 akçe verilmesi,

2. Toplam 12 odası olan medresenin her bir odasında haftalık iki gün müderrisin dersinde bulunmak şartıyla 12 öğrencinin geceli olarak kalması ve bunların her birine günlük 5 akçe ödenmesi,

3. Dârü'l-Hadis odasındaki toplam 20 kitaba bakması için bir "hafız-ı kütüb" tayin edilmesi ve kendisine günlük bir akçe ücret verilmesi¹⁰,

4. Medresede yapılmış olan şadırvana kuyudan su çekmesi için bir kişinin tayin edilmesi ve bu kişiye günlük 2 akçe ücret ödenmesi,

5. Medrese içindeki ayak yolunu temizlenmesi yanında her gece önünde kandil yakılması ve her sabah akşam onu açıp kapamak için bir kapıcı tayin edilmesi ve buna gündelik 2 akçe ücret ile burada yakılacak olan kandil için ayda 2 okka zeytinyağı verilmesi,

¹⁰ Yakıt, "Hayrettin Barbaros'un Vakfiyenâmesi", 48.

6. Medrese civarında yaptırmış olduğu aşhanede ölümünden sonra Cuma ve Pazartesi geceleri iki defa pilav ve zerde pişirilerek öğrencilere dağıtılması, bunun için iki aşçı tayin edilmesi ve bu aşçılara günlük 4 akçe ücret ödenmesi

7. Medrese yakınındaki türbesine ölümünden sonraki her gece baş ve ayakucuna birer kandil yakılması için bir türbedar tayin edilmesi ve buna günde 2 akçe ücret ile baş ve ayakucuna yakılacak iki kandil için aylık 2 okka zeytinyağı verilmesi¹¹.

Barbaros Hayreddin Paşa, medrese yatılı okuyacak 12 öğrenci ile diğer gündüzlü öğrencilerin faydalanmaları için medresedeki ders odasından dışarı çıkarılmamak kaydıyla 20 cilt kitap vakfetmişti. Bu kitaplar isim isim řunlardı¹²;

1. Bir Adet Kelam-ı Kadim.
2. Bir Cilt Buhari-i şerif
3. Bir Cilt Tefsir-i Beyzavi
4. Bir Cilt Mesabih-i şerif
5. Bir Cilt Mişkat-ı Envar
6. Bir Cilt Mencar şerhi
7. Bir Cilt Kitabü'l-Envar
8. Bir Cilt Kenz-i şerh-i İsa
9. Bir Cilt Mültekaü'l-Ebhur
10. Bir Cilt şer'a şerhi
11. Bir Cilt Dur'i
12. Bir Cilt Lügat-ı Mirkan
13. Bir Cilt Hülasa'ül Fethavi
14. Bir Cilt İbrahim Halebi
15. Bir Cilt Ali Kadi
16. Bir Cilt Feraiz

¹¹ Türbedar ataması 9 Mayıs 1328'de (22 Mayıs 1912) devam etmekteydi. Bu tarihte türbedarın aylığı olan 100 kuruşa 100 kuruş daha zam yapılarak 200 kuruşa çıkarılmıştı. Konuyla ilgili olarak İstanbul Evkaf Müdüriyetine 9 Mayıs 1328 (22 Mayıs 1912) tarihinde gönderilen ilmühaber sureti için bkz. VGMA,d,961/328.

¹² Yakıtıl, "Hayrettin Barbaros'un Vakfiyenâmesi", 48.

17. Bir Cilt Kâfiye ve Şariye

18. Bir Cilt Sadü’ş-Şeria

19. Bir Cilt Müşkilat

20. Bir Cilt Molla Cami

Bu kitapların hepsi dini nitelikli olup şerh ve tefsirle ilgilidir. Bu bilgiler öğrencilerde İslam’ın da hamisi olan devlete sadakat, özveri ve bağlılık duygusu oluşturmayı ya da geleneksel kültür kodlarını yeni nesle aşılarmayı amaçlamaktadır. Döneminin en yüksek ilim kitapları olmasına rağmen denizcilikle ilgili olan yoktur. Ancak Osmanlı Devleti ve dönemin diğer devletlerinde donanma okulları gibi kurumsal yapılar bu dönemde henüz yeterince gelişmemiş ve denizcilikle ilgili bilgiler daha çok usta-çırak ilişkisi yoluyla ve bizzat denizlerde pratik biçimde öğrenilmiştir.

Ancak medrese konusunda vakfiyesindeki kurallar ile tahsis etmiş olduğu mallar ve hizmetler dikkate alınacak olursa onun eğitim ve öğretim hizmetlerine büyük önem verdiği anlaşılmaktadır. Kendisinin de paylaştığı devletin resmi ideolojisini yaşatmak için gayret göstermesi devlete olan sadakati ile açıklanabileceği gibi bunu “sadaka-i cariyeye” olarak görerek öldükten sonra sevap kazanmaya devam etmek şeklinde dini bir motivasyonla da açıklamak mümkündür. Sebebi ne olursa bu vakıf eserleri İstanbul’daki eğitim-öğretim faaliyetlerine destek sağlarken dini hayatın canlılığını sürdürmesine de katkı sağlamıştır.

2. Kılıç Ali Paşa

İtalya’da doğan Kılıç Ali Paşa’nın asıl adı, Giovan Dionigi Galeni’dir. Akdeniz’de Müslüman korsanlara esir düştükten sonra, Müslüman olup esaretten kurtulmuş ve ardından Turgut Reis’in yanında mahir bir denizci olarak şöhret kazanmıştır. Cerbe Deniz Savaşı, Malta kuşatması ve Kıbrıs’ın fethinde hazır bulunan paşa, 1571 yılında İnebahtı’daki yenilgi öncesi, Müezzinzade Ali Paşa’yı uyarmışsa da tavsiyeleri dikkate alınmamış ve savaş Osmanlı donanmasının yakılmasıyla sonuçlanmıştır. Yenilgiyi II. Selim’e (1566-1574) haber vermesinin yanında İnebahtı’dan kendisine bağlı 30 gemiyi kurtarmış ve bu hizmeti üzerine 1571’de kaptanıderya yapılmıştır. Kaptanıderya olduktan sonra donanmanın yeniden meydana getirilmesinde büyük gayretler göstermiştir. Tersaneyi genişletip sahillerin güvenliğini sağlamak için birçok kale yaptıran Ali Paşa, 1587 yılında vefat etmiştir¹³.

Donanmada kaptanıderya olarak faaliyet göstermiş olan Kılıç Ali Paşa’nın sosyal hayatın dini, eğitim, ticari, alanlarında da faaliyetleri vardı. Nitekim kurmuş olduğu saray ve cami vakıfları yoluyla meydana getirdiği eserler ve bunlara tahsis etmiş olduğu taşınmaz mallar bunu göstermektedir. İstanbul’un Tophane semtinde adı geçen kaptanıderya tarafından inşa ettirilmiş olan bir cami, Kılıç Ali Paşa Vakfı tarafından

¹³ Mehmed İzzet Bey, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*, 42.

desteklenip himaye ediliyordu. 1891/1892 yılında camide silsile üzere verilmiş olan (*ber-vech-i silsile*) dört müezzin kadrosu ile dört kayyımlık kadrosu mevcuttu¹⁴.

Aşağıda Kılıç Ali Paşa Vakfı tarafından idame ettirilen aynı isimdeki camiye atanan müezzin ve kayyımların isimleri ile bunların aldıkları ücreti muhtevi bir tablo verilmiştir;

Kadronun Adı	Kadroya Atanan Kişinin Adı	Ödenen Ücret/Kuruş
Birinci Müezzinlik	Mehmet Ali Efendi	80
İkinci Müezzinlik	Hafız Feyzullah Efendi	70
Üçüncü Müezzinlik	Mehmet Hayrettin Efendi	60
Dördüncü Müezzinlik	Ahmet bin Ali	50
Birinci Kayyımlık	Hafız Mehmet Efendi	60
İkinci Kayyımlık	Feyzullah Efendi	55
Üçüncü Kayyımlık	Hafız Hayrettin Efendi	50
Dördüncü Kayyımlık	Mehmet Tevfik Efendi	45

Tablo 1. Kılıç Ali Paşa Vakfı Tarafından Aynı İsimli camiye Atanan Müezzin ve Kayyımlar ile Onlara Ödenen Ücretler.

Tablodan anlaşıldığı kadarıyla caminin asli işlevini sürdürmesi için görev yapan müezzinlerin almış olduğu ücret camiye ait mal varlıklarını yöneten kayyımlardan daha fazlaydı. Görevliler arasında ücret yönünden oluşturulan bu hiyerarşi vakıf kültürünün amacına ve anlamına uygundur. Üstelik müezzinler asli görevlerinin dışında diğer görevleri de yerine getiriyordu. Örneğin ferraşlık ve şadırvanlık görevlerini günlük 3 akçe ücret karşılığında birinci müezzin olan Mehmet Ali Efendi tarafından yerine getirilmekteydi¹⁵. Ölümünden sonra bu görevler onun oğluna geçmişti. 1900/1901

¹⁴ BOA,MKT,CHT,437/10.

¹⁵ BOA,EV,MKT,CHT,437/10.

yılında ise bu caminin ferraşlık ve şadırvanlık görevi, vakıf tarafından günlük 3 akçe ücret ile Mehmet Ali Efendi'nin oğlu Mehmet Ataullah Efendi'ye verilmişti¹⁶.

Kılıç Ali Paşa Vakfı'nın cami ve diğer vakıf eserlerini finanse etmesi için çeşitli malları bulunmaktaydı. Vakfa ait bu mallar arasında Tophane'de bulunan Çavuşpaşa Mahallesi'nde 11 buçuk ziraa uzunluğunda ve 5 buçuk ziraa genişliğinde ve toplam 63 ziraa büyüklüğünde ve nitelik olarak bir taş bina olan bir dükkân vardı. Bu dükkân bir taraftan Mehmet Efendi Camisi ve diğer taraftan Çubukçu dükkânları ile çevriliydi. 1755 yılında bu dükkân, aylık 50 akçe kira ile divan-ı hümayun kesedarı el-Hac Azari Mehmet Efendi tarafından işletiliyordu¹⁷. Ancak bu kişi vakıfla müzakere ederek "*istibdal*"¹⁸ yoluna gitmiş ve Tophanede bulunan 4 dükkân ile değiştirmişti. Bunun için evkaf müfettişi, hassa mimarları ve dükkânları işletenler taş bine ve dükkânları keşif ve muayene etmişler, bu işlemin vakfın yararına olacağına dair istibdal hüccetleri üzerine buna dair ferman çıkarılmıştı¹⁹. İstibdal yoluna gidilmesi vakfa ait söz konusu dükkânın vakfa yarar sağlamadığı en azından verimliliğinin düşük olduğunu göstermektedir.

Vakfın, 1765/1766 yıllarında Tophane'deki Sirkeci İskeleyi'nde bir tane boş arsası vardı. Arsanın bir tarafı taşçı dükkânı, bir tarafı deniz kıyısı ve bir tarafı kürekçilerle çevriliydi. Bu arsanın kapı yeri, mevki olarak kürekçilerin karşısında olup uzunluk olarak 29 ziraa²⁰ ve enlemesine genişlik olarak 16 ziraa olmak üzere toplam 464 ziraa büyüklüğünde bir araziye açılıyordu. Arazinin yarı hissesi olan 232 ziraa miktarı bir arazi, peşin ve kira taksitleri halinde el-Hac Mehmet Ağa'ya 232 Kuruş muaccele ile kiralanmıştı. Hacı Mehmet Ağa, bu bedeli vakfa teslim ettikten sonra vakıf defterine bu husus ayrıca kaydedilmişti. Arsanın bir yarısını tasarruf eden Hacı Mehmet Ağa öldükten sonra kendi hissesi her gün bir akçe "*icare-i müeccele*" ile kızı Emine Hatun'a intikal etmişti²¹. Aynı yerde mülkiyeti vakfa ait olan ve esnaf arasında "*berber gediği*" olarak bilinen bir berber dükkânı bulunmaktaydı. Burası 1837/1838 yılında Mehmet Sait Efendi ile Emet Hanım'a intikal etmişti. 1847 yılında ise Kayıkçı Mehmet Ağa, buranın işleteni olarak vakfın bilgisi dâhilinde "*berber gediğini*" Hazine-i Haremeyne bağışlamıştı. Dükkânın berber gediği 250 kuruş değerindeydi. Devir muamelesine, gedikler odası katiplerinden es-Seyyid Ahmet Rıfkı Efendi ve berber esnafı temsilcisi Mustafa Ağa ile berberler loncası yiğitbaşısı Macit Yusuf Ağa tanık olmuşlardı²².

¹⁶BOA,EV,MKT,CHT,500/12. (29 Ağustos 1317/11 Eylül 1901). Bahse konu vakıf süreç içinde Haremeyn vakıflarına dahil edilmişti. (bkz. BOA,EV,MKT,CHT,437/10.)

¹⁷ Kılıç Ali Paşa vakfı mütevellisi Mehmet Hamdi tarafından 30 Muharrem 1169 (5 Kasım 1755) tarihinde yazılan konuyla ilgili yazı sureti için bkz. TKİBM,TMESK,655/8.

¹⁸ İstibdal, vakıf mallarının özel mülk niteliğindeki mallarla değiştirilmesini ifade eden bir kavramdır. İstibdal şartları mevcut ise vakfın mütevellisi hakimin izin ve onayı ile bu işlemi gerçekleştirebilirdi. İstibdalin en önemli şartı, vakıf masraflarının gelirlerinden fazla olması ve vakıf mallarının işlevini yitirmesidir. (bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II. , 3.Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, 96.

¹⁹ TKİBM,TMESK,655/8. (30 Muharrem 1169/5 Kasım 1755).

²⁰ Türkçesi arşın olan ziraa, dirsekle orta parmak arasındaki uzunluğu gösteren bir ölçü birimi olarak ifade edilebilir. Osmanlı Devleti'nde mimar ve çarşı ziraaı olmak üzere iki türlü ziraa kullanılmaktaydı. Mimar ziraaı 20 parmak uzunluğa tekabül ederken bir çarşı ziraaı günümüz ölçülerinde 68 santime tekabül etmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: 2005, 142.

²¹ TKİBM,TMSK,655/21.

²² EV,HMH,BELGE,GDK,55/16. (21 Cemaziyülahir 1263/6 Haziran 1847)

Kılıç Ali Paşa'nın saray vakfına ait olmak üzere 1849/1850 yılında Galata'ya bitişik Beşiktaş Kasabası'nın Serincebey Yokuşu başında 24,889 ziraa uzunluğunda boş bir arsa daha bulunmaktaydı. Arsanın üç tarafı yol ile çeviriliydi. Burasının aynı yıl içinde mukataaya bağlanması ve arsa üzerinde mülkiyet üzere (*ber vech-i mülkiyet*) bina inşa olunarak kirasının yıllık olarak vakfa ödenmesi için Evkaf-ı Hümayun Muhasebesine kaydedilmesi talep edilmişti²³.

3. Çiğalazade Sinan Paşa

Asıl adı Scipione olan Çiğalazade Sinan Paşa, İtalya'nın Messina şehrinde doğmuştur. Habsburg İmparatoru V. Karl hizmetinde bir korsan olan babası Visconte di Cicala ile birlikte Cerbe Deniz Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne esir düşmüştür. Kendisi saraya alınırken babası bir müddet Yedikule'de hapsedildikten sonra orada ölmüştür. Müslüman olup Yusuf Sinan adını alan Sinan Paşa'nın öne Mihrimah Sultan'ın torunuyla evlenmesi sonucunda açılmıştır. Yeniçeri ağalığı ve Şark Seferi'ndeki yararlılıklarının ardından 1591'de kaptanıderya olmuştur. Görevi esnasında Akdeniz'de rakip devletlerin korsanlık faaliyetlerine karşı büyük bir mücadele vermiştir. 1596 yılında ise sadrazam olmuştur²⁴.

Çiğalazade Sinan Paşa da vakıf sahibi olup hayırseverlik faaliyetleriyle tanınmış bir kaptanıderyaydı. Onun tarafından inşa ettirilerek vakfedilen eserlerden birisi Beşiktaş'taki kendi adıyla anılan camisiydi. İnşa ettirildiği 16. yüzyıldan itibaren bu cami 20. yüzyıla kadar kesintisiz 400 yıl kadar hizmet vermiştir. Cami için 11 Ocak 1902 tarihinde yapılan temizlik, ısıtma ve tamir amaçlı harcamalar caminin asli fonksiyonunu icra etmeye devam ettiğini göstermektedir. Bu tarihte cami için yapılan harcamalar kısaca şu şekildeydi²⁵;

1. Sobalar için satın alınan odun ve nakliye bedeli. (23 Kuruş)
2. Meyveciye yapılan meyve masrafı. (50 Kuruş)
3. Kalemkâra ödenen ücret. (45 Kuruş)
4. Temizlik masrafı. (20 Kuruş)
5. Yorgancıya ödenen ücret. (10 Kuruş)
6. İki rençpere ödenen ücret. (10 Kuruş)
7. Fırça ücreti. (1 Kuruş)
8. Taşların temizliği için ödenen ücret. (7 Kuruş 20 Para)

²³ Talepte bulunan kişinin vakfın kethüdası es-Seyyid Hüseyin idi. Onun tarafından 11 Şevval 1266 (20 Ağustos 1850) yılında yazılmış olan dilekçe sureti hakkında bkz. BOA, EV, MH, 268/20.

²⁴ Mehmed İzzet Bey, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*, Osmanlı Kaptanıderyaları (1352-1853), Hazırlayan: Cemil Sağlam, Editör: Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul:2021, 43.

²⁵ BOA, EV, MKT, 2703.18.

9. Sobaların temizlenmesi için ödenen ücret (10 Kuruş)

Tüm bu ödemelerin tutarı 188 kuruşu bulmaktaydı. Yorgancıya, sobalara, meyveciye yapılan masraf padişahların ağırlandığı mahfil-i hümayun içindi. Masrafların çoğu malzemeden ziyade satın alınan emek ve hizmete sarf olunmuştur. Yapılan masrafı içeren ilmühaber sureti Evkaf-ı Hümayun Masarifat idaresine gönderilmişti²⁶.

Sinan Paşa'nın yaptırarak vakfetmiş olduğu olduğu caminin masrafları için kendi ismini taşıyan vakva çeşitli mallar tahsis etmişti ki vakfa ait gelir getiren bu yapılardan bir tanesi Beşiktaş Kasabası'ndaki bir adet evdi. Ev aylık 20 akçeye kiraya verilmişti. Evin yarım hissesini Hasbiye Hatun isminde biri tasarruf ederken diğer yarısını Hafize Hatun isminde birisi tasarruf ediyordu²⁷. Fenerkapısı içinde Abdi Sobası Mahallesi'nde iki odalı bir berber dükkânı da vakfın malıydı. Bu dükkân vakıf tarafından aylık 50 akçe ücret ile kiraya verilmişti. Dükkânın içindeki berber malzemeleri Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) vakfına ait olup gedik olarak isimlendirilmekteydi. Gediğin yarım hissesi Hekim Hristo'nun eşi Bohçacı Marbor binti Konstantin'e ait olup bu gedik için berber dükkânı işletmecisi kendine günlük bir akçe kira ödüyordu²⁸. İstanbul'daki Hasköy Kasabası'nda Kiremitçi Ahmet Mahallesi'nde bulunan bir berber dükkânı da Sinan Paşa Vakfına aitti. 168 ziraat uzunluğundaki bu dükkânın kira almak suretiyle tasarruf yetkisi bir kadına aitti. Dükkânın bulunduğu vakıf arazisi üzerine, iki kapılı taştan inşa edilmiş bir mağaza ile bir çörekçi dükkânı inşa edilmişti²⁹.

Sinan Paşa Vakfı tarafından bina edilerek masrafları karşılanan Edirne'de bir tane medrese bulunmaktaydı. Bu medrese kale içinde el-Hac Bedrettin Mahallesi'nde bulunup Çelebi Medresesi adıyla bilinmekteydi. Dört tarafı Ermeni Kilisesi ve yol ile çevriliydi. Daha sonra arsanın kenarına bir tane taş duvar çekilmişti. Bu medrese inşasından itibaren 280 sene hizmet verdikten sonra 18. yüzyıl sonlarına doğru çıkan bir yangında yanarak ağır hasar görmesi sonucunda dört tarafına taşlar döşenerek sınırı geri çekilmiş ve kapısı daha sonra kapatılmıştır. Tamir ve yeniden inşasına etrafındaki arazilerle mülkiyet sorunlarına yol açar kuşkusıyla veyahut yeniden bir yangında yanma korkusuyla izin verilmemişti. Nihayetinde 40 sene kadar metruk ve harabe bir şekilde kaldıktan sonra, mütevellî heyeti, personel atamada yaşanan sorunları gerekçe göstererek meseleden uzak durmayı tercih edince Yahudi bez tüccarları olan Musa ve Hayyim isimli kişiler bu arsaya yerleşerek onu fuzulî işgal etmişlerdi³⁰. Ancak onlara göre ise işgal ettikleri söylenen yer Cafer Ağa Vakfı'na ait olup kendilerine babaları Aron'da yarımşar hisse hesabıyla intikal etmişti. Kiralarını bu vakfa düzenli olarak ödüyorlardı. Vakıf arazisinin sokağa bakan kısmına, 5 kapısı olan birden fazla oda ile bir sofa ve bir kapıdan oluşan bir ev inşa etmeye başlamışlardı. Ancak Edirne Şer'îye Mahkemesi, onları haksız bulmuş olacak ki vakfa ait yıkılan yapının yeniden inşasına ve haksız işgalci durumuna düşen Yahudilerin arsayı tahliye etmesine karar vermişti³¹.

²⁶ Bahse konu ilmühaber suretinin tarihi 29 Kânunuevvel 1317 (11 Ocak 1902)' dir. (bkz. BOA, EV, MKT, 2703/18.)

²⁷ BOA, İMUF, EHMM, 484/18. (3 Muharrem 1271/26 Eylül 1854).

²⁸ BOA, TKİBM, TMSK, 345/1.

²⁹ BOA, İMUF, EHMM, 563/16.

³⁰ Konuyla ilgili arz yazısı sureti için bkz. MKB. Şer'îye Sicilleri (Edirne), 5049/12.

³¹ MKB, Şer'îye Sicilleri Edirne, 5132/3.

Vakıf özel kişilere kefalet karşılığı borç verebiliyordu. Bu durum vakfın bir kredi kuruluşu gibi çalıştığı ve ekonomik faaliyetlerin finansmanına katkı sağladığını göstermesi açısından önemlidir. Nitekim 1841 senesinde vakfın kaymakamı Hacı Vahid Efendi, İstanbul'da Emin Bey Mahallesi'nde ikamet eden ruznamçe odası kâtiplerinden Halil Efendi bin İbrahim'e 1945 kuruş borç vermişti. Ancak bu borç daha sonra vakıf adına kendisine geri ödenmişti³². Hersek sancağına bağlı Filipe mukataasının bazı malları Sinan Paşa Vakfı'na tahsis edilmişti³³.

4. Mısırlızade İbrahim Paşa

Trablusgarb Ocağı kökenli olan Mısırlızade İbrahim Paşa İstanbul'a gelip Tersâne-i Âmiyeye yazıldıktan sonra kalyon kaptanı olarak gemi kullanmaktaki yeteneği nedeniyle 1685/1686 yılında IV. Mehmet (1648/1687) tarafından Musahip Mustafa Paşa yerine kaptanıderya olarak atanmıştır³⁴. 1687'de önce İstanköy, daha sonra Eğriboz muhafızı oldu. 1689 yılı Ekim ayı başına kadar bu görevde bulunduktan sonra Sadrazam Bekrî Mustafa Paşa tarafından Sofya'ya getirildi. 1693'te Anadolu valisi oldu. 1695 yılında Diyarbakır beylerbeyi Topal Hüseyin Paşa ile birlikte Şebeş'in geri alınmasında hazır bulundu. 1697'de Zenta Muharebesi'nde hayatını kaybetti³⁵.

Kaptanıderya İbrahim Paşa, diğer birçok Osmanlı kaptanıderyası gibi hem vakıf eserlerine hem de bunlara gelir sağlayan taşınmaz malvarlığına sahipti. Kendi ismini taşıyan vakfı, İstanbul'da Saray-ı Atik mevkiinde bulunmaktaydı. Vakfa ait bir cami İstanbul'daki "*Bâb-ı Seraskeri*" yakınlarındaydı. Caminin yakınlarında bir tane sebilhane ile bir tane de okulu bulunmaktaydı. Bir muhasebe kaydında geçen; "*...cami-i şerif ve sebilhane-i latîf ve mekteb-i münîf vakfının*" ibaresi, İbrahim Paşa Vakfının cami, sebilhane ve okuldan oluşan üç yapıya da hizmet verdiğini göstermektedir.

Vakfın bu yapıları finanse etmek için çeşitli gelir kalemleri bulunmaktaydı ki 1890/1891 yılından 1906/1907 yılına kadar başlıca gelir kalemleri şunlardı³⁶;

Kuruş Cinsinden Gelirin Adı	Senelik Miktarı
Mütevelli Tarafından Toplanan	500 Kuruş
Sakız Adası'ndaki Mallardan Gelen	130 Kuruş
Rodos Adası'ndaki Mallardan Gelen	180 Kuruş

³²Konuyla ilgili 21 Safer 1257 (14 Nisan 1841) tarihinde yazılmış olan tutanak sureti için bkz. İMUF,EHMM,459/6.

³³ BOA,EV,HMH,BELGE,ZMT,10/12.

³⁴ Mehmed İzzet Bey, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*, 123.

³⁵ Mehmed İzzet Bey, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*, 123.

³⁶ VGMA,d,1829/16. (18 Nisan 1337/18 Nisan 1921).

Basmahane Mukataası Geliri	406 Kuruş
İstanbul'daki Vakıf Mallarından Gelen	26.672 Kuruş
Hazine Tarafından Vakıf Mallarından Toplanan Gelir	57.430 Kuruş
	Yekun:85.136

Tablo 2. Kaptanıderya İbrahim Paşa Vakfına Ait Gelirler.

Hazine tarafından toplanan vakıf gelirlerinin bir kısmı vakfa aktarıldığı için vakıf gelirleri içinde en önemli miktarı oluşturmaktaydı. Vakfın kira gelirleri ile çeşitli mukataa kalemlerinden gelen gelirleri ana gelir kalemlerini teşkil etmekte ve önemli bir yekûna oluşturmaktaydı. Buna rağmen vakfın önemli masraf ve gider kalemleri bulunmaktaydı. Bunun sonucunda vakıf tarafından çalışanlara ödenen ücret ve vakıf eserleri için yapılan masraflar önemli bir yekûn tutuyordu. Personel giderleri diğer vakıflarda olduğu gibi kandil, balmumu, yağ ya da tamir masraflarından fazlaydı.

Aşağıda aynı dönem için cami, sebil ve okul için vakıf tarafından yapılan masraflar verilmiştir³⁷;

Masrafın Adı	Masrafın Senelik Miktarı
Hitabet Masrafı	765 Kuruş
Birinci ve İkinci İmam ile Aşrhan Ücreti	3060 Kuruş
Hatib Efendi Ücreti	2550 Kuruş
Başmüezzin Vazifesi Ücreti	306 Kuruş
Diğer Müezzinlerin Ücreti	918 Kuruş

³⁷ VGMA,d,1829/16. (18 Nisan 1337/18 Nisan 1921).

Cüzhan ³⁸ Ücreti	2040 Kuruş
Devirhan Ücreti	306 Kuruş
Baş Kayyım Ücreti	408 Kuruş
Diğer Kayyımların Ücreti	918 Kuruş
Kandil ve Şamandıra Masrafı	390 Kuruş
Balmumu ve Yağ Ücreti	900 Kuruş
Tevliyet Ücreti ³⁹	2040 Kuruş
Kitabet ve Cibayet ⁴⁰ Ücreti	1275 Kuruş
İhzariye Ücreti	510 Kuruş
Katip Kırtasiyesi Ücreti	170 Kuruş
Okul Tamiri	700 Kuruş
Hacı Ahmet Efendi Vakfına Mukataa	3 Kuruş
Kapıcı Ücreti	6 Kuruş
Sebillik Vazifesi Ücreti	15 Kuruş

³⁸ Cüz parça anlamına gelmektedir. Cüzler Kuran-ı Kerimi oluşturan sure ve ayet kısımlarıdır. Her cüz 20 sayfadan oluşurken Kur'an-ı Kerim toplam 20 cüzden oluşur. Bunu topluluk önünde yüksek sesle okumayı meslek edinmiş kimseye cüzhan ismi verilmektedir. Vakıf işlerine vazifesine tevliyet bunun için ödenen ücrete ise tevliyet ücreti adı verilmektedir. (bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 25.Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi, 2008, 149.)

³⁹Vakıf işlerine vazifesine tevliyet bunun için ödenen ücrete ise tevliyet ücreti adı verilmektedir. (bkz. Devellioğlu, *Lügat*, 1103.)

⁴⁰Cibayet gelir toplama anlamında vakıf gelirlerini toplama işidir. Kitabet ise vakfın yazışma ve kayıt işlerini yürütme görevidir. (bkz. Devellioğlu, *Lügat*, 140.)

Cuma Günü Vaizliği	36 Kuruş
Perşembe Günü Vaizliği Ücreti	30 Kuruş
Salı Günü Vaizliği	31 Kuruş
Dersiam ⁴¹ Vazifesi Ücreti	26 Kuruş
Şeyhülkurra Vazifesi Ücreti	60 Kuruş.
Muallim Ve Kapıcı	54 Kuruş
Yazı Öğretmeni	15 Kuruş
Birinci İmam Ücreti	51 Kuruş
İkinci İmam	51 Kuruş
Aşrhan ⁴²	24 Kuruş
Devirhan ⁴³	54 Kuruş
	Yekûn:17.712. Kuruş.

Tablo 3. Kaptanıderya İbrahim Paşa Vakfına Ait Giderler

Vakfın ilgili zaman periyodunda yapmış olduğu masrafların toplam tutarı 17.712 kuruş olup geliri olan 85.136 kuruş dikkate alındığında gelirleri giderlerini aşmaktadır. Camide görev yapan cüzhan, devirhan, imam ve müezzin gibi görevliler bulunmaktadır. 1846 yılında bu camide görev yapan bir cüzhan vakıftan günlük 4 akçe ücret alırken inamhan 3 akçe ücret almaktaydı. 1846'da cüzhanlık ve inamhanlık görevlerini

⁴¹ Dersiam, medreselerde öğrencilere ders veren müderrislerin unvanıydı. (bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1. Cilt, 427.)

⁴² Aşr terimi, Kur'an-ı Kerim'in bir topluluk içerisinde yüksek sesle okunan ve çoğunlukla on âyet uzunluğundaki bölümlerine verilen isimdir. Aşrhan ise bunu topluluk önünde yüksek sesle okuyan kimsedir.

⁴³ Devirhan Kuran-ı Kerimi daima okuyup baştan sona devreden kimseye verilen isimdir. (bkz. Ferit Devellioğlu, *Lügat*, 182.)

uhdesinde tutan hattat Mehmet Halife vefat etmiş ve bu görev büyük oğulları olan es-Seyyid Hafız Mehmet Raşit ve es-Seyyid Hacı Hüseyin ve es-Seyyid Mehmet Halifeye tevcih olunmuştu⁴⁴. 1921 yılına gelindiğinde ise bu okul ve vakfa ait bir cami harap bir halde olup camide namaz kılınmadığı gibi okulda eğitim öğretim yapılamıyordu⁴⁵.

İbrahim Paşa Vakfının Sakız Adası'nda arazi, bahçe ya da bina şeklinde ait çok sayıda vakıf malı bulunuyordu. Bunlardan birisi İbrahim Paşa'nın daha Anadolu beylerbeyi iken inşa ettirmiş olduğu camiydi. Cami kiliseden dönüşmüş bir yapıydı⁴⁶. Caminin karşısında tek kapılı bir bina vardı. Binanın bir tarafında kamuya ait yol, bir tarafında İbrahim bahçesi isminde bir tarla bulunmaktayken diğer tarafında Marya isminde bir gayrimüslimin evi ile Atena ismindeki Rum'un evi bulunuyordu. Bu bina cami çalışanlarına tahsis edilmişti. Binanın yakınlarında birbirine bitişik tek katlı ya da iki katlı oda ve tuvaletler inşa edilmişti. Bahçesi de olan bu yapıların sayısı 5'ti. İbrahim Paşa'nın 1695/1696 tarihini taşıyan vakfiyesinden anlaşıldığı kadarıyla vakfa gelir temini amacıyla Sakız Adası'nın Handaka mevkiinde deri işlerinin görüldüğü debbağ dükkânları inşa edilmişti. Bu debbağhanelerden başka kasaphane olarak hizmet veren yapılar da vardı. Bunu 1698 tarihli bir hüküm suretinde yer alan, "...medine-i mezburede bina eylediği kasaphane ve debbağhaneden gayri..." ibaresinden anlaşılmaktadır. Caminin ait olduğu vakıf mütevellisine vakfa ait bu kasaphane ve debbağhane dışındaki yerlerde hayvan kestirilmemesi ve deri işlerinin sadece bu debbağhanelerde yaptırılması görevi yüklenmişti. Ancak bu görevin ifası adada başka sorunlara yol açmıştı. Çünkü bu kuralın uygulanması üzerine temel geçim kaynağı kasaplık ve dericilik olan bazı köy ahalisi, bu uygulamanın devamı halinde köylerinin dağılacağı endişesiyle Sakız mollasına başvurmuştu. Bu başvuru üzerine, onların talebi İstanbul'a iletilmiş ve sonuçta vakfın bu uygulamasına son veren bir hüküm 1698 yılında Sakız mollasına gönderilmişti⁴⁷.

Debbağhanelerin doğu tarafında meydan, güney batısında yol ve kuzeyinde boş bir arsa bulunmaktaydı. Bu yapıların bulunduğu arazinin uzunluğu 131 ziraat iken genişliği 63 ziraat idi. Dört tarafı hesaba katıldığında 8203 ziraatlık bir arazi üzerine kurulmuşlardı. Vakfın işlettiği dükkân arsa, bağ, bahçe ve evler vakfın mütevellisi tarafından 3'er misli ücret ile kiralanıp vakfa gelir sağlanıyordu. Bu gelir şüphesiz İbrahim Paşa Camisi'ndeki imam ve diğer çalışanların masrafları için sarf ediliyordu. Bahse konu debbağ dükkânlarını Rumlar kiralamışken, 1821 Rum isyanından sonra adada çıkan isyan ve kargaşa ortamında bu dükkânların esnafı ada dışına firar etmişti. Onlardan boşalan yeri, vakfın mülkiyet ve tasarruf yetkisini dikkate almadan adanın diğer sakinleri doldurmaya çalışmıştı. Örneğin Derviş Mehmet isminde bir Türk bu dükkânlardan birine yerleşmiş ve iki sene kadar bu dükkânı işlettikten sonra vefat edince vakıf câbisi olan Hacı Kethüda, burayı yeniden vakfa kazandırmıştı. Aynı şekilde ada sakinlerince gayrimeşru olarak işletilen bir değirmen de aynı kişi tarafından vakıf adına geri alınmıştı. Esasen bu yapılar Yukarı Yalı mevkinde birbirine bitişik olup bunların işleyişine dair evraklar isyan

⁴⁴ BOA, EV, BKB, 174/16. (6 Şaban 1262/30 Temmuz 1906).

⁴⁵ VGMA, d, 1829/16. (18 Nisan 1337/18 Nisan 1921).

⁴⁶ Sakız mollasına Evahir Recep 1109'da (Ocak/Şubat 1698) yazılmış olan hüküm sureti için bkz. BOA, A, DVNS, MHM, d, 110/144.

⁴⁷ BOA, A, DVNS, MHM, d, 110/144. (Evahir Recep 1109./ Ocak/Şubat 1698)

sırasında yandığı için mülkiyet durumunu tam olarak tespit etmek mümkün olmamıştı⁴⁸. Vakıf ile vakıf mallarını yetkisiz olarak kullananlar arasında çıkan anlaşmazlık sonucu yapılan muhakeme sırasında anlaşıldığı kadarıyla debbağhanenin işletme yetkisi Sakızlı Manko'da iken onun isyan sırasında yurt dışına kaçması üzerine buraya Derviş Mehmet rastgele ve senetsiz (*hod-be-hod ve bila-sened*) dükkânı ele geçirerek içine yerleşmişti. Sakızlı Manko padişah II. Mahmut (1808/1839) tarafından çıkarılan af üzerine adaya geri döndüğünde dükkâna başkasının yerleşmiş olduğunu görmüş ve kendi rızasıyla vakfın câbisi Hacı Süleyman Efendi huzurunda Sakızlı Hacı Karto oğlu Ahmet'e ferağ etmiş ancak bir süre sonra Ahmet geride iki kız ve bir erkek çocuk bırakarak vefat etmişti. Debbağhanenin bilinmesine rağmen adanın hiçbir yerinde insanlar değirmenin adını dahi bilmiyordu. Derviş Mehmet'in kızı Şerife Hatice Hanım buna itiraz edince Hacı Kethüda, "...mezkur değirmen ve debbağhane yalnız evlad-ı zükura kalır..." diye cevap vermiş ve kadın evkaf meclisine başvurmak zorunda kaldığında Derviş Mehmet'in bir yolunu bulup bir debbağhaneyi ele geçirdiği anlaşılmıştı⁴⁹. Şerife Hatice Hanım, Hacı Kethüda'nın kendisinin orada bulunmamasından yararlanarak debbağhaneye el koyduğunu ileri sürmüştü. Evkaf Nezareti tarafından yapılan incelemede ise Derviş Mehmet'in hangi debbağhaneye yerleştiğine dair bir kayda da ulaşılamamıştı⁵⁰. Vakıf yönetiminin gayret ve dikkati vakıf mallarını kurtarmıştı⁵¹.

Sakız Adası'nda vakfa ait başka mallar da bulunmaktaydı. Nitekim adanın Parike Mahallesi'nde iki katlı bir oda yanında gümrük divanhanesine açılan bir oda ile birlikte gümrükteki merdiven başında başka bir oda bulunmaktaydı. Yine bu adada Livadiye mevkiinde bir tarafı Piri Çelebi ve Anton arazisi ile diğer taraflarında Zaniblo ve Kosta isminde Hristiyanların tarlalarının bulunduğu bir oda bulunmaktayken Vesta isimli mevkide bir meydan, bir oda, bir mutfak, merdiven başında bir çardak, tek katlı iki mahzen ve şirehaneyi içeren iki araziye ilave olarak zeytin yağı değirmeni, iki dolab kapısı, iki havuz ve bir meyve bahçesi bulunuyordu. Aynı Livadiye mevkiinde bir tarafı Frankolu ismindeki zimminin ev ve arazisi olmak üzere diğer tarafında dağ ve çay, bir diğer tarafında ise yol ile çevrili bir kapılı oda bulunmaktaydı. Oda ile birlikte bir meydan, bir mutfak, bir çardak ve çardak altında beş kapılı bir mahzen yine bu vakfa aitti⁵².

Sakız Adası'nda İbrahim Paşa Vakfına ait mülkler yukarıda sayılanlardan ibaret değildi. Adanın muhtelif yerlerinde başka mülkler de bulunmaktaydı. Nitekim 19. yüzyılda gümrük iskelesi başındaki berber dükkânı vakfa aitti. Dükkânın bir tarafı iskele ve deniz kıyısı ile çevriliydi. Dükkânın işletme yetkisi vakıf tarafından aylık 10 akçe kira ile Ayşe Hatun binti Musa oğlu İbrahim'e verilmişti. Bu kişi, 1842 yılında sağlık sorunları nedeniyle hakkını oğlu İbrahim bin Abdî'ye bırakmak zorunda kalmıştı⁵³. Aynı adadaki

⁴⁸ BOA, EV, MKT, 511/118. (1 Recep 1288/16 Eylül 1871)

⁴⁹ Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetine ve Sakız Evkaf Müdürlüğüne İstanbul'daki Evkaf Nezareti tarafından gönderilen 25 Safer 1286 (6 Haziran 1869) tarihli emir yazısının sureti hakkında bkz. BOA, EV, MKT, 505/152.

⁵⁰ Cezayir-i Bahri Sefid vilayetine ve Sakız Evkaf Müdürlüğüne gönderilen 1 Recep 1288 (16 Eylül 1871) tarihli resmi yazı sureti için bkz. BOA, EV, MKT, 511/118.

⁵¹ Cezayir-i Bahri Sefid vilayeti ile Sakız Evkaf Muhasebeciliğine gönderilen konuyla ilgili karar sureti için bkz. BOA, EV, MKT, 614/78.

⁵² İbrahim Paşa vakfının Sakız Adasındaki malvarlığı hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek amacıyla 14 Şubat 1298 (26 Şubat 1883) tarihinde yazılmış olan belge sureti için bkz. BOA, EV, MKT, CHT, 158/150.

⁵³ Sakız Adası naibi es-Seyyid Hüseyin tarafından 11 Cemaziyülahır 1258 (20 Temmuz 1842) tarihinde yazılmış olan karar sureti için bkz. BOA, EV, GDK, 199/94.

vakıf mallarından bir tanesi de Sakız Adası'ndaki Kandila isimli yerde bulunan bir tarafı çay, diğer tarafı Burç kâtibi bahçesi ve bir tarafı yol ile sınırlı olan ve mühürdar kulesi olarak da bilinen bahçe içindeki bir gedikti⁵⁴.

Vakfın Sakız Adası'ndaki gelirleri zamanla azalarak kendi mütevellisinin bile ücretini ödeyemeyecek duruma düşmüştü. Bu azalmanın nedeni olarak, vakıf mallarının işletilmesinde yaşanan sorunlar, genel ekonomik krizler, yüksek enflasyon, hızlı fiyat artışları ya da vakfa ait gelir kaynaklarından merkezi hazineye para aktarılması ileri sürülebilir. 1847 yılında Sakız Adası'daki Mısırlıade Kapudan İbrahim paşa vakfının mütevellisi dergah-ı âli kapıcıbaşılardan Musa Ağa idi. O İstanbul'da yaşamasına rağmen vekili vasıtasıyla adadaki vakıf gelirlerini topluyordu. Bu tarihte vakfın geliri ferağ, intikal ve mahlulat harcından ibaret olup yıllık 3600 kuruş bu kalemlerden tahsil edilmişti. Vakfın geliri, varidat-ı maktuadandı⁵⁵. Musa Ağa'ya hazineden aylık bağlanması konusundaki teklife merkezi yönetim, hazineye zarar vereceği endişesiyle izin vermemişti. Vakfın 1847'de kethüdası olan Musa Ağa'nın belirttiğine göre adada "*muaccelat müdürü*" olarak görev yapan bir kişi ferağ, intikal ve mahlulat vergisinin toplanmasına engel olmuştu⁵⁶.

Sakız Adası dışındaki, Girit Adası, Kaptanıderya İbrahim Paşa vakfının eserlerinin bulunduğu diğer bir adaydı. Adada bulunan Hanya, Kandiye ve Resmo şehirlerinde İbrahim Paşa tarafından kurulmuş olan bir tane okul bulunmaktaydı. Okulun kendine ait bir vakfı olup 1889/1890 yılında bu vakfın tevliyet görevi İbrahim Paşa soyundan gelen Şerife Feride, İbrahim Ferid, İshak Arif ve Hoca Hayri'nin uhdesinde bulunuyordu. Bu vakfın İstanbul'daki hayratından gelen gelirlerden hademe ücreti ve diğer masraflar düşüldükten sonra evkaf hazinesine 18,366 kuruş gelir kaydedilmişti⁵⁷.

Girit Adası dışında İstanbul'daki Üsküdar'da Şeyh Cami yakınlarında Süleyman Ağa Mahallesi'nde bir berber dükkânı ile meyve veren ve vermeyen bir adet büyük bahçe yine İbrahim Paşa Vakfına aitti. Berber dükkânının çevresinde dükkânlar, mutfak ve yol bulunmaktaydı. Bunlardan elde edilen gelirin bir kısmı Şeyh Cami imamının masraflarına tahsis edilmişti⁵⁸.

5. Kaymak Mustafa Paşa

Kaymak Mustafa Paşa, Lale Devri (1718-1730) kaptanıderyalarından olup "*Atlamacı*" lakabıyla anılmaktadır. Kendisi Nevşehirli İbrahim Paşa'nın damadıydı. Dahası, annesi Fatma Hanım tarafından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın torunuydu. Bu da ona hem bürokraside geniş bir ilişki ağına erişim imkânı sağlıyor hem de kayda

⁵⁴ Gedik alet edavat anlamına gelip gayrimenkulün tamamlayıcı parçasıydı. Zamanla gediklerin %60'ı vakfedilmiş ve çoğunluğu icareteynli vakıfların statüsüne tabi tutulmuştur. (bkz. Ahmet Akgündüz, "Gedik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, İstanbul: Tdv Yayınları, 1996, 542.) Bu gediğin sahibi 1835 yılında Mehmet Tali Efendi idi. Elindeki buna dair temessükü Hazine-i Haremeyne verip âlât ve edevat gediğini bu hazineye bağışlamıştı. Konuyla ilgili 18 Recep 1251 (9 Kasım 1835) tarihli arz yazısı sureti için bkz. BAO, EV, GDK, 84/148.

⁵⁵ BOA, EV, THR, 182/40. (8 Cemaziyülevvel 1263/24 Nisan 1847)

⁵⁶ BOA, EV, THR, 182/40. (8 Cemaziyülevvel 1263/24 Nisan 1847)

⁵⁷ Girit vilayeti evkaf muhasebeciliğine 28 Ağustos 1305 (9 Eylül 1889) tarihinde yazılan şukka sureti için bkz. BOA, EV, MKT, 1733.6.

⁵⁸ İMUF, EHMM, 563.19.

değer bir referans kaynağı sunuyordu. Nitekim daha küçük yaşta saraya alınan Kaymak Mustafa Paşa, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın "dârüssaade ağası" yazıcılığı sırasında paşa ile yakın ilişki kurmuş ve onun kızıyla evlenerek ona damat olmuştur. Esas şöhretini bu tarihten sonra yakalayan Mustafa Paşa, 1717'de önce "mîrahûr-ı sâni" görevine daha sonra ise kapıcılar kethüdası görevlerine getirilmiştir. 1718'de vezir rütbesiyle İstanbul kaymakamı tayin edilen Mustafa Paşa, Eylül 1721'de Kaptanıderya Hoca Süleyman Paşa'nın ölümü ile boşalan kaptanıderyâliğe getirilmiştir. Bu görevini katledildiği 1730 yılına kadar sürdüren Kaymak Mustafa Paşa, dönemin sosyal yapısı içerisinde yaşamını yönlendirmiş ve herhangi bir savaşa ya da sefere katılmamıştır⁵⁹. Esasen Lale Devri'nin temsil ettiği Avrupa'ya karşı "barış ve istikrar" zihniyeti dikkate alınacak olursa bunun anlaşılır sebepleri vardır. Ancak onun donanma kökenli birisi olmayışı ve denizcilik tecrübesinin olmayışına rağmen bu göreve atanması, bürokraside sahip olduğu desteği göstermesi açısından dikkat çekicidir.

İstanbul'da Kaymak Mustafa Paşa isminde bir vakfı bulunmaktaydı. 1862 yılında bu vakfın tevliyet görevi es-Seyyid Mehmet Aziz Efendi'ye aitti. Bu sene vakfın geliri bir yük 616 kuruş iken vakfın borcuna bundan 54,434 kuruş kesilmiş ve 30,000 kuruş vakfa kalmıştı. Geri kalan miktar "haremeyn-i muhteremeyn" hazinesine kaydedilmişti⁶⁰.

Vakfiyelerdeki bilgiler ve onun bina etmiş olduğu mimari eserlerden anlaşıldığı kadarıyla Kaymak Mustafa Paşa'nın İstanbul'un muhtelif yerlerinde cami, mektep, çeşme, yalı ve konak gibi farklı türden yapılar inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu eserlerden Anadoluhisarı'ndaki yalısı ve Sarı Beyazıt Mahallesi'ndeki konağı günümüze kadar ulaşamamıştır. Üsküdar Kaptanıderya Sokağı üzerinde yer alan Kaptanıderya Camii, caminin karşısındaki Kaptanıderya Çeşmesi; Çengelköy'de Kuleli Lisesi'nin hemen güneyinde yer alan Kuleli Bahçe Mescidi; Kasımpaşa İstiklal Mahallesi Sahaf Cami Sokak üzerindeki Kara İmam Mescidi (Sahaf Muhiddin Mescidi), mescidin doğusuna bitişik mektep ve avlu duvarına bitişik çeşme günümüze ulaşabilen eserleri arasında yer almaktadır. Bu eserlerin yanı sıra vakfiyelerde Kaymak Mustafa Paşa'nın Kuleli Bahçe Mescidi yanına bir de çeşme yaptırdığı belirtilir. Çeşme kitabesinin devrin vakanüvislerinden Küçük Çelebizade İsmâil Efendi tarafından kaleme alındığı anlaşılmakla birlikte bu çeşme günümüzde mevcut değildir⁶¹.

Kaymak Mustafa Paşa'nın Üsküdar'da bulunan kaptanıderya camisi, Üsküdar Aziz Mahmut Hüdai Mahallesi'nde, Aziz Mahmut Efendi Sokağı ile Kaptanıderya Sokağı arasında yer almaktaydı. Kaptanıderya Camii'nin iç mekân süslemeleri oldukça zengindi. Kubbede, kubbeye geçişlerde ve üst sıra pencerelerin aralarında klasik üslûpta sıva üzerine kalem işi bezemeler yer almaktadır. Ayrıca üst sıra pencerelerde renkli cam süslemeler bulunmaktaydı. Caminin en dikkat çekici süslemelerini ise alt sıra pencerelerin arasındaki çiniler oluşturmaktadır. Bu caminin esasını oluşturan yapı eski bir cami olup zaman içinde harap olduğu için 1727 yılında Kaymak Mustafa Paşa tarafından yeniden inşa ettirilmiş ve içerisine bir tane minber konulmuştur. Cami içinde,

⁵⁹ Erkan Atak, "Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa'nın İstanbul'daki İmar Faaliyetleri" *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sonbahar Özel Sayı, Ekim 2020, 169.

⁶⁰ BOA, EV, MKT, 189/18. (8 Teşrinisani 1278/20 Kasım 1862).

⁶¹ Erkan Atak, *Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa'nın*, 170.

doğu ve batı cephelerde orijinal 18. yüzyıl çinileri bulunmaktadır⁶². Kaymak Mustafa Paşa'nın himayesinde yeniden yapılan bu caminin mimarı, devrin baş mimarı Kayserili Mehmed Ağa'dır⁶³. 1887 yılında yanan cami 1891 yılında Şerife Hatun adında bir hayırsever tarafından tekrar onarılmıştır. Kaymak Mustafa Paşa'ya ait vakfiyelerden 1728 yılına ait olanında cami ve giderleri için ayrılacak vakıf gelirleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Kaymak Mustafa Paşa'ya ait Aralık 1727 tarihli bir vakfiyede paşanın, Kara İmâm Camii'ni ihya ettiğinden ve hemen bitişiğine bir mektep yaptırdığından bahsedilmektedir. Günümüzde mescidin doğusuna bitişik olan ve önünde ahşap tavanlı bir sundurma bulunan mekânın vakfiyede ve Ayvansarâyî'de bahsedilen mektep olması ihtimal dahilindedir. Mescitten aşağı bir seviyede yer alan dikdörtgen mekân günümüzde Kuran Kursu olarak kullanılmaktadır⁶⁴. Kaymak Mustafa Paşa'ya ait olması muhtemel olan İstanbul'da bir çeşme bulunmaktadır. Çeşme Kara İmam Camisi'ne yakın bir mevkide bulunmaktadır. Çeşmenin üzerindeki kitabe Bezmiâlem Valide Sultan tarafından 1842 yılında gerçekleştirilen bakım ve onarıma aittir⁶⁵.

Kaymak Mustafa Paşa'nın 1727 tarihli başka bir vakfiyesinde, paşanın İstanbul başta olmak üzere İzmir, Midilli ve Sakız adalarındaki vakıf mallarına ait bilgiler yer almaktadır. Özellikle İstanbul Çengelköy'de yaptırdığı cami ve çeşme ile Kasımpaşa'da ihya ettiği cami ve kendisine ait olması muhtemel olan çeşme hakkındaki bilgiler çalışma kapsamında yer alması bakımından önem arz etmektedir. Bu bilgilerin yanı sıra vakıf mallarından elde edilen gelirlerin gerek kendisinin yaptırdığı ya da ihya ettirdiği cami ve mekteplerde gerekse farklı muhitlerdeki bir takım dini mekânlarda ne şekilde kullanılacağına dair bilgiler de mevcuttur⁶⁶.

Kaymak Mustafa Paşa'nın İstanbul dışında da vakıf eserleri bulunmaktaydı. Örneğin Denizli'nin Çal Kasabası'nda cami, han ve hamamdan oluşan bir külliye bina etmesinden başka bunların civarında birkaç dükkân yaptırdığı, Biga Yarımadası'nın güney ucundaki Babakale'de yer alan kale içinde cami ve hamam inşa ettirirken kale dışında ise cami, hamam, ev ve dükkânlar inşa ettirmiştir. Babakale'nin limanında da çeşitli yapılar inşa ettirdiği vakfiyede yer alan bilgiler arasındadır. Çanakkale Babakale'deki imar faaliyetlerinden kale, cami, hamam ve beş adet çeşme günümüze kadar gelebilmiştir. Vakfiyelerde belirtilen köyün tarihi dokusuna ait çarşı ve evler ise günümüze gelememiştir⁶⁷.

6. Cezayirli Gazi Hasan Paşa

Aslen Kafkasyalı olan Hasan Paşa, derya beyi olup donanmaya katılmıştır. 1770 Çeşme Baskını öncesinde karşı çıkmasına rağmen donanmanın Çeşme Limanı'na girmesine engel olamamıştır. Yenilgi sonrası Rus işgali tehlikesi geçiren Limni Adası'nı

⁶² Erkan Atak, *Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa'nın*, 172.

⁶³ Erkan Atak, *Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa'nın*, 171.

⁶⁴ Erkan Atak, *Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa'nın*, 173.

⁶⁵ Erkan Atak, *Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa'nın*, 173.

⁶⁶ Erkan Atak, *Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa'nın*, 169.

⁶⁷ Erkan Atak, *Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa'nın*, 170.

kurtarmasıyla “Gazi” unvanı alıp vezirlikle kaptanıderyalığa getirilmiştir. III. Mustafa’nın (1757-1774) ölümü sonrası 1774’te azledilse de aynı sene ikinci kez kaptanıderyalığa getirilmiştir. Onun kaptanıderyalığı sırasında donanma uzun yılların ardından Cebelitarık Boğazi’na kadar gitmiştir. 1788’de Karadeniz’de Ruslar karşısında zafer kazanmış ancak Özi Kalesi’nin ele geçirilmesine engel olamayışı itibarını zedelemiştir. III. Selim’in (1789-1808) 1789’da tahta çıkışı sonrası aynı yıl azledilmiştir. Hasan Paşa devrinde tersanede birçok düzenleme ve iyileştirme yapılarak donanma güçlendirilmiştir. Özi muhafızı iken serasker olarak Rusları yenilgiye uğratması sonucu sadrazamlığa getirilmişse de birkaç ay sonra 1790’da Şumnu’da vefat etmiştir⁶⁸.

Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa, vakıf yoluyla sosyal faaliyetlerde bulunan kaptanıderyaların başında gelmekteydi. Onun kurmuş olduğu vakıf, 19. yüzyılda Haremeyn-i Muhteremeyn Vakfına dâhil edilse de⁶⁹ İstanbul’daki Tersane-i Âmire ile imparatorluğun çeşitli yerlerinde çok sayıda vakıf eserleri bulunmaktaydı. Cezayirli Gazi Hasan Paşa Vakfının 16 Şubat 1859 tarihinde mütevellisi Gazi Hasan Paşa’nın “*asleh ve erşed evlad-ı uteka-vakıf*”tan Mehmet Haşim Efendi’ydi. Bu kişi sadrazamlık halifesi ve divan-ı hümayun hocalarından birisiydi⁷⁰.

Gazi Hasan Paşa’nın en tanınmış vakıf eserlerinden birisi Galata bitişiğinde Kasımpaşa sahilinde bulunan Kalyoncu Kışlası içindeki camiydi. Bu camide 1827/1828 yılında müezzinbaşı günlük 10 akçe ücret alırken müezzin 6 akçe, fatihan 1 akçe, cüzhan 3 akçe ve devirhan 4 akçe ücret almaktaydı⁷¹. 1890/1891 yılında bu camide imam günlük 20 akçe ücret almasına karşılık aşırhan 1 akçe ve cüzhan 3 akçe ücret alıyordu. Cuma günleri sabah namazından sonra hatm-i hâcegan okuyan bir görevli daha vardı ki onun ücreti günlük 2 akçeydi⁷². Bu ücretlere 1900 yılında zam yapılmıştı⁷³. 1888/1889 yılında bu görevliler yanında hayırhan, hatm-i hâcegân görevlisi, devirhan ve kandilci gibi görevliler de görev yapmaktaydı⁷⁴. 1903 yılında bu camideki kayımlık, ikinci müezzinlik, kandilcilik, cüzhanlık ve devirhanlık görevleri Hafız Nuri Efendi tarafından yerine getiriliyordu. Bu görevlerin ücreti, Gazi Hasan Paşa’ya bağlı, “*Tersane-i Âmire ve Başka Yerlerdeki Vaki Cami-i Şerif ve Hayrat-ı Sairesi Vakfı*” tarafından kendisine ödeniyordu⁷⁵.

Kalyoncu Kışlası içindeki caminin personel masrafını karşılamak için yine Kasımpaşa’da Tersane Kapısı isimli yerde 7 kadar bina vakıf tarafından kiralanmışsa da bu binaların bir yangında yanması vakıf gelirinde azalmaya neden olmuştu⁷⁶. Bu binalar yanmadan önce birçok yetkisiz kişinin eline geçmiş ve mülkiyet statüsü tahrip edilerek

⁶⁸ Mehmed İzzet Bey, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*, 74.

⁶⁹ “...Haremeyn-i muhteremeyne tabi evkaftan kapudan-ı derya Gazi Hasan Paşa’nın Tersane-i Amire ve hayride vâki cami-i şerif ve hayrat-ı sairesi evkafından...” (bkz. BOA, VGMA, D, 888/11.)

⁷⁰ BOA, EV, MKT, CHT, 149/12.

⁷¹ IMUF, EHMM, 392/16. (Cemaziyülahir 1243. Aralık/Ocak 1827/1828).

⁷² Kalyoncu kışlasın içindeki bu caminin hitabet görevi aylık 50 kuruş Hafız Mehmet’e bırakılmıştı. (bkz. BOA, EV, MKT, CHT, 469/15.

⁷³ BOA, EV, MKT, CHT, 475/11. (23 Ağustos 1316./5 Eylül 1900.)

⁷⁴ BOA, VGMA, D, 888/11.

⁷⁵ Kassamlık dairesinden alınan 12 Kanunusani 1320 (25 Ocak 1905) tarihli yazı sureti için bkz. BOA, EV, MKT, CHT, 598/20.

⁷⁶ Evkaf-ı Hümayun Nezaretine 6 Mayıs 1316 (19 Mayıs 1900) tarihinde Bahriye Nazırı tarafından gönderilmiş olan görüş yazısı için bkz. BOA, EV, MKT, 2577/14.

değiştirilmişti. Binaların yeniden yapılması ya da geri alınması zaman alacağı için vakıf sandığından aylık 50 kuruşun personel için bina kirası olarak gönderilmesi tevliyet komisyonu tarafından daha uygun bulunmuştu⁷⁷. Yine Cezayirli Gazi Hasan Paşa Vakfı'na ait olmak üzere Kasımpaşa'da Divanhane Meydanı olarak isimlendirilen yerde bir tane okul bulunmaktaydı. 1907 yılında bu okulunun 31.000 kuruş masraf yapılarak genişletilmesi için bir çalışma yapılıyordu⁷⁸. İstanbul'un Fatih kazasına bağlı Balat semtindeki Lonca Mahallesi Gazi Hasan Paşa Vakfı'nın eserlerinin bulunduğu başka bir yerdi. Burada Gazi Hasan Paşa tarafından inşa ettirilmiş olan bir tane cami bulunmaktaydı. Bu caminin dükkân ve arazi kiralarından oluşan önemli bir gelir kaynağı bulunuyordu. Bunlar 1896 yılında kısaca şunlardı⁷⁹;

1. Cami altında bulunan mağazaların senelik kirası. (2000 Kuruş)
2. Varoşkapı olarak bilinen yerde bir adet dükkânın yıllık kirası. (1000 Kuruş)
3. Varoşkapı'da bir başka dükkânın yıllık kirası. (600 Kuruş)
4. Lonca Mahallesi'nde Arap çarşısı olarak bilinen yerde bir adet dükkânın yıllık kirası. (100 Kuruş)
5. Arap Çarşısı'nda bir başka dükkânın yıllık kirası. (150 Kuruş)
6. Arap Çarşısı'nda bir adet dükkânın aylığı olan 12 Kuruş 20 paradan yıllık 75 Kuruş.
7. Lonca Mahallesi'nde bir adet kahvehanenin yıllık kirası. (690 Kuruş)
8. Hekim Antan'ın evi altında bir adet dükkânın yıllık kirası. (60 Kuruş)
9. Âşık Hasan tarlası olarak bilinen bir adet tarlanın yıllık kirası. (52 Kuruş 20 Para)
10. Aleksaki ile ortak bir parça bağın yıllık mahsulü. (197 Kuruş 20 Para)
11. Eyenbe'de bulunan bir adet tarlanın yıllık kirası. (2 Kile Buğday/30 Kuruş)
12. Hacıbeyzade Mehmet Bey'in evi altında bulunan iki dükkânın kirası. (20 Kuruş)

Tüm bu gelir kalemlerinden 4975 Kuruş gelir elde edilmişti. Bununla birlikte caminin harcama ve masrafları gelirine neredeyse eşit bir rakama ulaşıyordu. Buna göre başlıca masraf ve harcamalar kısaca şu şekildeydi⁸⁰;

1. İmam hafız Ahmet Efendi'nin imamlık ve hitabet vazifesi için aldığı ücret. (1985 Kuruş)

⁷⁷ BOA,EV,MKT,2577/18.

⁷⁸ Evkaf-ı Hümayun Nezareti Mektubi Kaleminde bulunan konuyla ilgili 21 Şubat 1322 (6 Mart 1907) tarihli tahrir sureti için bkz. BOA,EV,MKT,3287/2.

⁷⁹ Cami, mütevellisi es-Seyyid Hüseyin tarafından hazırlanmış olan 5 Kanunuevvel 1312 (17 Aralık 1896) tarihli cedvelin bir sureti için bkz. BOA,EV,MKT,2454/18.

⁸⁰ BOA,EV,MKT,2454/18. (5 Kanunuevvel 1312/17 Aralık 1896).

2. Müezzin Halil Ağa'nın ücreti. (600 Kuruş)

3. Ferras Mehmet Ağa'nın ücreti. (600 Kuruş)

4. Müteveli Hüseyin Efendi'nin tevliyet görevi ücreti. (600 Kuruş)

5. Emlak ve akar vergisi ücreti. (294 Kuruş)

6. Lonca Mahallesi'ndeki kahvehanenin malzemeleri için yapılan masraf ve harcamalar. (105 Kuruş,15 Para)

7. Çamaşır, yağ, mum ve kandil ve sair masrafı. (576 Kuruş 25 Para)

Toplam masraf 4861 kuruştı. Görüldüğü üzere bu cami için en önemli gider kalemini diğer vakıflarda olduğu gibi personel ücretleri oluşturuyordu. Nitekim caminin sadece imamına yapılan masraf toplam giderin neredeyse %40'nı oluşturuyordu. Çamaşır, yağ, mum ve kandil gibi sarf ve tüketim malzemeleri toplam masrafın ancak mütevazı bir kısmını teşkil ediyordu. 1896/1897 yılı Mart ayı başlangıcından itibaren gelecek sene Şubat ayı sonuna kadar olan bir dönemde geliri 4975 kuruş iken gideri 4861 kuruştı. Vakıf bu hesaba göre kendi kaynaklarıyla kendi masraf ve harcamalarını karşılayabiliyordu⁸¹.

Vakıf personeli, yürüttüğü görevi kendi çocuklarına belli bir usul dairesinde daha hayatta iken aktarabiliyordu. Bunun için bu konudaki talebini yazılı olarak vakfın mütevellisine bildiriyor, vakıf mütevellisi bunu mühürlü bir yazıyla onayladıktan sonra kendisinin bu görevde bulunduğunu Müslüman bilirkişiler tasdik ediyor ve ona yeni bir ruus belgesi hazırlanıyordu. Personelin bir çocuğu yoksa başka birine bu görev tevdi ediliyordu. 1846 yılında buna dair bir örnek yaşanmıştı. Bu yıl Kasımpaşa sahilindeki Kalyoncu Kışlağı içindeki caminin dördüncü müezzini Seyyid Mehmet Rıza çocuğu olmadığı için görevi 27 Ekim 1829 tarihinde Mehmet Halife'ye tevcih olunmuştu. Görevin el değiştirmesi sırasında vakfın mütevellisi Cemile Hanım ile Müslüman bilirkişiler, caminin medresesinden es-Seyyid Hüseyin ve vakıf câbisi Hafız Halil Ağa sürece dâhil olmuşlardı⁸².

Galata kazasına bitişik Kasımpaşa Kasabası'nda vakfa ait bir kasap dükkânı ve bir kasap gediği bulunmaktaydı. Bu dükkânın bir tarafında Praşko isminde bir Ermeni'ye ait aşçı dükkânı, diğer tarafında Ekmekçi Hacı isminde bir Türk'e ait bir arsa ile diğer tarafında Orta Sokak ile Tersane Kapısı Caddesi bulunmaktaydı. Vaka ait kasap dükkânı aylık 100 para ücret ile bir gayrimüslime kiralanmıştı. Gedik olarak isimlendirilen kasaplık malzemelerinin yarı hissesi Aşçı Nikola'nın evladı İlya'ya aitken diğer yarısı ise ahalinden birisine aitti. Praşko isminde bir kadın bu dükkânı gayrimeşru olarak zabt ve tasarruf ettiği iddiası ile şikayet ve davaya konu olmuştu⁸³.

⁸¹ BOA,EV,MKT,2454/18.

⁸² BOA,EV,MHM,252/4. (2 Rebiyülahir 1262/30 Mart 1846).

⁸³ IMUF,EHMM,692/19.

Kasımpaşa semtinde Gazi Hasan Paşa tarafından yaptırılmış olan 4 adet çeşme vardı ki bunların su yolculuk hizmeti İntaş ve Petro ismindeki gayrimüslimler tarafından yerine getiriliyordu. Ancak çeşitli nedenlerle Gazi Hasan Paşa Vakfına bağlı Tevliyet Komisyonu tarafından çeşmelerin inhisarı ellerinden alınmıştı⁸⁴. Yine mülkiyeti vakfa ait olmak üzere Kasımpaşa'da Koltukçular Çarşısı'nda bir adet mescit ile bugün İsrail'in bir liman şehri olan Yafe'de bir adet camisi bulunmaktaydı⁸⁵.

1781/1782 tarihine ait vakfiyeye bakıldığında, Gazi Hasan Paşa'nın Galata bitişindeki İstinye nahiyesine bağlı olan Rumeli Feneri kıyısında bir çeşme yaptırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Fener Köyü mevkiinde inşa ettirdiği bir adet çeşme ile Garipçe Kalesi yakınlarında bir çeşme daha inşa ettirmişti. Bu çeşmeler de Gazi Hasan Paşa vakfı tarafından muhafaza ve tamir edilmekteydi⁸⁶. Yine Kasımpaşa'da Yel Değirmeni Mahallesi'nde aynı vakfa ait Paşa Çeşmesi olarak halk arasında şöhret bulmuş olan bir çeşme daha vardı. Bu çeşme 19. yüzyılın ikinci yarısında halen hizmet vermeye devam ediyordu⁸⁷.

Bizzat Gazi Hasan Paşa tarafından, coğrafi konum olarak bugünkü Çanakkale'ye tekabül eden Kala-i Sultaniye civarında Nara Burnu olarak isimlendirilen yerde bir Nakşibendi zaviyesi inşa edilmişti. Bu zaviyenin bakım ve tamir hizmeti Gazi Hasan Paşa Vakfına aitti. Zaviyenin şeyhlik ciheti günlük 20 akçe vazife ile 1841 yılında Şeyh İsmail Efendi'ye bırakılmıştı. Bu zaviye fakir ve dervişlerin yemek ihtiyacını karşılıyordu. Zaviye yakınlarında bir tane tarlanın geliri yanında 1778/1779 yılında 4 su değirmeni de zaviyenin ihtiyaçları için tahsis edilmişti. Öğrenciler, misafir ve fakirlerin yemek ihtiyacı için günlük 90 akçe sarf ediliyordu. Değirmenleri kiralayan ya da bunlardan gelir elde edenler her sene 100 kile hinta ve 50 kile unu kira bedeli olarak zaviyeye teslim ediyordu. Bölgede bulunan muhassılın bu tarlanın gelirinden aşar tahsil etmesi zaviye yönetimi ve devleti karşı karşıya getirmişti⁸⁸.

Gazi Hasan Paşa tarafından Limni Adası'nda bir adet değirmeni bulunmaktaydı. Burası, 25 Kasım 1881 tarihinde senelik 15 kuruş ücret ile Hacı Kaloyanni oğlu Baba Kamyana tarafından işletilmekteydi. Bu kişi öldükten sonra ise işletme hakkı çocukları olan Nikola, Komnez ve Marka Kalo'ya intikal etmişti. Ayrıca adanın muhtelif yerlerinde çeşmeler inşa ettirilmişti. Çeşmelerden birisi Uzuncadde isimli yerde olup dört tarafı yol ile çevriliydi. Adanın başka bir yerinde vakfa ait olmak üzere bir tarafı yol ve bir tarafı Bulgarice ve Nikola'ya ait tenteneci dükkânları ve bir tarafı yol ile çevrili ayrı bir çeşme vardı. Adanın Cami-i Cedid Mahallesi'nde ise bir tarafı uzun bir cadde ve iki tarafı Hacı Osman Efendi'nin evi ile çevrili başka bir çeşme vardı ki adada toplam 4 adet kadar çeşme inşa edilmişti. Su konusunda yaşanan sorunları azaltmak düşüncesiyle 1781/1782 yılında

⁸⁴ BOA, EV, MKT, 1923/12.

⁸⁵ Koltukçular çarşısındaki mescidin imamlık görevi aylık 200 kuruş ve kayımlık görevi aylık 100 kuruş ücret ile 1908 yılında Mehmet Harbi Efendi ile Hafız Mehmet Efendilere aitti. Konuyla ilgili 20 Teşrinievvel 1324 (2 Kasım 1908) tarihli karar sureti için bkz. BOA, EV, MKT, 23260/14. Yafe'de bulunan caminin imamlık görevi 1324 yılında 164 kuruş ücretle liyakat ve bilgi sahibi kimselere tevdi olunuyordu. (bkz. BOA, EV, MKT, 3256/18. (23 Teşrinievvel 1324/5 Kasım 1908)

⁸⁶ BOA, EV, MKT, CHT.312/18.

⁸⁷ BOA, EV, MH, 1924/16.

⁸⁸ BOA, EV, THR, 120/20. (6 Cemaziyülevvel 1257/26 Haziran 1841).

bizzat Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından ayrıca bir tatlı su çeşmesi meydana getirilmişti ki bunun kaynağı 20 dakika mesafede bulunan Kondari'ydi⁸⁹.

Yine Limni Adası'nda Gazi Hasan Paşa'ya ait bir çiftlik bulunmaktaydı. 1781/1782 tarihli vakfiyesinden anlaşıldığı kadarıyla bu çiftlik Kondaraki Köyü'nde olup bir tarafı Ebu Bekir'in evi ile çevriliyken üç tarafı yol ile çevriliydi. Çiftlik, Kondaraki Çiftliği olarak bilinirken çiftlik içinde iki katlı 3 odalı bir yapı ile bir köşk, iki adet işçi odası, bir ahır, bir samanlık ve bir mutfak ile çiftlik bitişiğinde 3 dönüm bağ ve boş arsa bulunmaktaydı. Çiftlik aylık 60 akçe ücret karşılığı Abdulkerim Bey'e kiralanmış iken onun işlemiş olduğu bir kabahat nedeniyle II. Mahmut tarafından Rodos Adası'na sürgün edilmesini müteakip bu çiftlik onun oğlu Mehmet Ağa ve kızları arasında hisselerle bölünmek suretiyle devredilmişti. 1894 yıllarında Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın babası Hüseyin Paşa Limni kaymakamı iken çiftliğe ait bina, bağ ve arsalar Osman Ağazade Mehmet Ağa'ya satılarak alınan para evkaf hazinesine gönderilmişti⁹⁰. Ancak bazen bu adada vakfa ait sınırların net olmaması burada yaşayan tarikatlarla vakfı karşı karşıya getirebilmiştir. Nitekim 1846 yılında Mevlevi tarikatına ait olan bir tane hankâh⁹¹ bitişiğinde yer alan bir adet bağ, bu adada bulunan Cezayirli Gazi Hasan Paşa Vakfının câbisi tarafından vakfa ait olduğu iddiasıyla bir başkasına kiraya verilmişti. Kayda müracaat olunduğunda bu bağın harap olmuş bir tarla ile birlikte hankâha ait olduğu ortaya çıkınca ona iadesine karar verilmişti⁹².

Cezayirli Gazi Hasan Paşa Limni Adası'ndan donanmayla gelip geçerken adadaki Komaz mevki yakınlarında bir maden suyu kaynağını keşfederek burayı ılıca haline getirmişti. Yerden çıkan temiz su, sıcak ve tatlı bir içime sahipti. Bu özelliğine binaen dört tarafına birkaç oda ile iki kurna inşa edilerek ada sakinleri ve başka yerden gelen hastalara şifa olması amacıyla vakfedilmişti. 1839/1840 yılında bu ılıca Limni sakinlerince toplanan paralar ile belediye tarafından tamir edilip genişletilmişti. Yapılan tamir ve yenileme faaliyetinin neticesinde 8 oda, 2 salon, bir mutfak, 6 kurna ve 2 havuz inşa edilmişti. Ahalinin ılıcanın tamiri için yardım parası toplaması bu ılıcanın kamu için önem taşıdığını en azından ahalinin sağlığına olumlu katkı yaptığını göstermektedir⁹³.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa, hayırseverlik ve dayanışma duygusunun bir sonucu olarak Midilli Adası'nın şehir merkezinde 11 adet çeşme ile bunlara suyuolları yaptırmıştı. Ancak bu yapılar 1882 yılında tamir ve yeniden düzenlemeye ihtiyaç duymuştu. Adanın su kaynakları açısından yetersiz bir ada olduğu dikkate alındığında bu yapıların önemli bir kamu ihtiyacını karşıladığı anlaşılmaktadır. 1781/1782 yılında yazılan ve 1788/1789 yılında kaydolunan vakfiyesine göre bu çeşme ve suyuollarının gerektiğinde her sene tamir edilmesi ancak gerekmezse burası için ayrılmış olan paranın vakfın mütevellisi tarafına geri gönderilmesi emredilmişti. Aynı işlevi Adalar Denizi'nde su sorunu çeken başka bir ada olan Sakız Adası'nda başka bir kaptanıderya olan Piyale Paşanın kurduğu

⁸⁹ BOA,EV,MKT,3461/6 (30 Eylül 1331/13 Ekim 1915).

⁹⁰ BOA,EV,MKT,3461/6. (30 Eylül 1310/12 Ekim 1894).

⁹¹ Hankâh, tekke anlamında kullanılan bir terimdir. (bkz. Devellioğlu, *Lügat*, 326).

⁹² Konuyla ilgili Mevlevi şeyhine ve lazım gelenlere hitaben yazılmış olan 28 Cemaziyülahır 1262 (23 Haziran 1846) tarihli arz yazısı sureti için bkz. BOA,EV,D,12886/4.

⁹³ BOA,EV,MKT,3461/6. (30 Eylül 1310/12 Ekim 1894).

vakıf yerine getirmekteydi. Bu durum “...adanın bir kat daha ma’muriyetle ihyasını...” mucip kılacağı için padişah tarafından çokça takdir edilen bir husustu⁹⁴.

Midilli Adası’nda bulunan kaymakam konağının arazisi Cezayirli Gazi Hasan Paşa Vakfına aitti. Bahse konu arazi 665 ziraat uzunluğundaydı. Liman İskelesi’nde bulunan bu arazi üzerindeki bina, çıkan bir yangında hasar gördüğü zaman yeniden inşasına vakıf yönetimi izin vermemişti. Bu 1781/1782 yılında vakfın tevliyet görevi Emine Hanım’ın üzerindeydi⁹⁵. 24 Ağustos 1882 tarihinde Midilli’deki Cezayirli Gazi Hasan Paşa Vakfına hitaben İstanbul’dan gönderilen resmi bir yazıda geçen, “...İstanbul ve Lapseki ve Mihaliç ve Sakız ve mahal-i sairede hayrat ve dükkânlar ve bahçe ve tarlaları olduğu mastur ve mukayyettir”. ibaresi Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın Midilli dışındaki yerlerde de çok sayıda vakıf eseri ve malına sahip olduğunu göstermektedir⁹⁶. Vakfın Midilli dışında İstanbul, Lapseki, Mihaliç, Sakız ve diğer mahallerde dükkân, bahçe ve tarlaya sahipti⁹⁷.

Gazi Hasan Paşa vakfına ait mallardan bir kısmı Şumnu kazasındaydı. Burada vakfa ait bir tekke ile yine vakıf tarafından kiraya verilmiş olan bir adet arsa bulunmaktaydı. Arsa tekkenin yakınlarında olup bir tarafı Şerife Ematullah Hatun’un arsası, bir tarafı yol ve diğer tarafı Küçük Köprü ve İzli Çeşme ile sınırlanmıştı. Bu arsa aylık 290 akçe kira karşılığında Haziran/Temmuz 1845 tarihinde vakıf mütevellisi tarafından es-Seyyid Hacı Davut Ağa isminde birine kiralanarak ona devredilmişti. 1846/1847 yıllarında burası kaza ahalisinden kimselere satışa çıkarılmıştı. Satılması halinde bu arsa üzerinde 40-50 kadar dükkân ve bina inşa olunacaktı. Ancak kaza müdürü Hasan Ağa’nın bizzat kendisi bu araziye mutasarrıf olmak istemiş ve bahse konu arazi üzerine şehrin pazar yerine gelen kimselerce araba, deve ve diğer hayvanların çekildiğini, burasının çamur olduğunu ve burada ateş yakıldığını ileri sürerek satış işlemine mani olmuştu. Ancak Şumnu evkaf müdürü, bu arsanın satışına izin verilmesi halinde adeta bir mezbelelik olan bu yerin imar olacağını yönünde görüş beyan etmişti⁹⁸.

Gazi Hasan Paşa vakfının işleyişiyle ilgili 19. yüzyıl ikinci yarısında gerek mütevellî ve câbi kaynaklı olsun ve gerekse vakıf dışındaki yetkililerden kaynaklı çeşitli sorunlar vardı. Bu sorunların başında vakfa ait gayrimenkullerin kiralanmasında usulsüzlük yapılması, vakıf gelirlerinin toplanmaması, vakıf mallarının korunmasında özensizlik ve yerel ya da merkezi yöneticilerin keyfi tutumlarıydı. Bu konuda vakfın mütevellisi Ömer Lütfi ile câbisi Ali Efendi güzel bir örnek teşkil eder. Onlara, vakfa ait suyun vakfiyeye aykırı biçimde umuma kullanılması, Hacı Ali Bey’den vakıf adına tahsili gereken 90 Kuruş kiranın 7 seneden beri tahsil edilmemesi, iskelede ambarlar civarındaki arsadan Câbi Ali Efendi’ye yıllık 300 kuruş bedel ile 50 arşın uzunluğunda bir yerin kiralanarak üzerine aynı kişi tarafından dükkân inşa edilmesi, vakıf taşınmazlarının açık artırmaya çıkarılmadan kiraya verilmesi gibi suçlamalar yöneltilmişti. Onlar bu suçlamaların bir kısmına kendileri Safranbolu’da iken yokluklarında bu işlemlerin

⁹⁴ BOA, EV, BKB, 195/22.

⁹⁵ BOA, EV, d, 12886/4 (/29 Cemaziyülahir 1262/5 Haziran 1913).

⁹⁶ Midilli’de Cezayirli Gazi Hasan Paşa vakfına hitaben İstanbul’dan 9 Şevval 1299 (24 Ağustos 1882) tarihinde gönderilmiş olan yazı sureti için bkz. BOA, EV, MKT, CHT, 149/12.

⁹⁷ BOA, EV, MKT, CHT, 149/12 (/9 Şevval 1299/24 Ağustos 1882).

⁹⁸ Konuyla ilgili 8 Cemaziyülevvel 1263 (24 Nisan 1847) tarihli arz yazısı sureti için bkz. BOA, EV, MH, 158/8.

yapıldığı, eskiden beri işlerin bu şekilde yürüdüğü, ya da belge tutulmasında yaşanan eksiklik ve karışıklığın buna neden olduğu şeklinde gerekçeler ileri sürmüşlerdi⁹⁹. Bunun üzerine konuyla ilgili olarak padişah tarafından bir berat yayınlanmıştı. Vakıf nazırının vakıftaki yerini terk etmemesi, her sene vakfın gelir ve giderini defter haline getirerek kadı huzurunda muhasebesini görmesi ve vakıf düzenine aykırı en küçük hareket ve kusurunda vazifesine son verilerek başka birinin bu göreve atanması 16 Temmuz 1873 tarihli beratın emrettiği başlıca hususlardı¹⁰⁰.

Vakfın işleyişine sorun oluşturan diğer bir husus ise vakıf hayrına vakıf arazisinde bina edilen yapılara yerel yöneticiler tarafından izin verilmemesiydi. Vakfın mütevellisi bu tür durumlarda gerekli girişimde bulunarak engelleri aşmayı deniyordu. Bundan sonuç alamazsa adli yönden hak arama yolları açık olduğu için doğrudan padişaha başvurarak vakıfla ilgili sorunun devletin en tepe noktasından çözülmesini talep edebiliyordu. Nitekim 1846 yılında mülkiyeti Gazi Hasan Paşa Vakfına ait olan Kasımpaşa'daki arsa üzerine dükkân inşa edilmesine Mirliya Ali Paşa tarafından engel olunması üzerine durum devletin yetkili kurumlarına intikal ettirilmiş ve bu iş için vakfa ruhsat verilmiş olduğu bilgisinin Ali Paşa tarafından bilinemediğine hükmedilmişti¹⁰¹.

1899/1900 yıllarında kaleme alındığı anlaşılan bir arz yazısı suretinde geçen, *"...tahsisi, vakf-ı mezkurun Bahriye nezaretince birçok mesai neticesinde elde edilen intizam-ı hâzırını tahrif ederek..."* ibaresi, vakıf yönetimine merkezi yönetimce çeşitli tarihlerde müdahale edildiği ihtimalini akla getirmektedir. Bunun sebebi vakfın sahip olduğu mallar ile oluşturmuş olduğu istihdam düzeyinin toplumsal ve ekonomik yaşam açısından taşımış olduğu ekonomik değerle ilgili olsa gerektir. Böyle bir müdahalenin varlığını haklı gösterecek örnekler yok değildir. Nitekim 1889/1900 yıllarında Gazi Hasan Paşa'nın Tersane-i Âmirede bulunan *"Cami ve Çeşmeleri Vakfının"* yönetim görevi günlük 6 akçe vazife ile Gazi Hasan Paşa'nın soyundan gelen Fatma Hanım'a aitti. Ancak o bu görevi yerine getirirken 80 yaşını geçmişti. Bu yüzden vakıf işlerinin yönetiminde sergileyeceği performans merkezi yönetimde şüphe oluşturmuş olacak ki yönetim görevinin üzerinde bırakılması ancak cibayet ve kitabet görevlerinin ondan alınarak başka birine verilmesi görüşü ağır basmıştı¹⁰².

7. Karabağlı Süleyman Paşa

Tersane-i Âmirede yetişip usta bir denizci olan Süleyman Paşa, bir derya beyi olarak Akdeniz'e açıldığı seferlerinde ünlü korsanlar olan Andrenaki ve Yanaki'yi yakalamıştır. 1755 yılında ise Melek Mehmed Paşa'dan sonra kaptanıderya olmuştur. Akdeniz'e sefere çıkıp döndükten sonra 1756'da azledilmiştir. 1757'de ikinci kez kaptanıderya yapılan Süleyman Paşa, iki sene sonra yine azledilmiştir. 1763'te vezirlikle üçüncü kez

⁹⁹ BOA, EV, MKT, 3474/21.

¹⁰⁰ Bahse konu berat, vakfın kaymakamı Mehmet Emin Ağa'nın kendi rızasıyla istifası üzerine çıkarılmıştı. Bu konuyla ilgili 20 Cemaziyülevvel 1290 (16 Temmuz 1873) tarihli berat sureti için bkz. BOA, EV, MKT, 1095/3.

¹⁰¹ Konuyla ilgili 28 Şevval 1262 (19 Ekim 1846) tarihinde tersane nazırına hitaben yazılmış olan arz yazısı sureti için bkz. BOA, EV, d, 12720/49.

¹⁰² VGMA, d, 961/7.

kaptanıderya olmuş ancak bir yılı dolduramadan azledilip mutasarrıflıkla Rodos'a gönderilmiştir. 1765'te orada vefat etmiştir¹⁰³.

Karabağlı Süleyman Paşa'nın İstanköy Adası'nda kendi adını taşıyan vakfı tarafından işletilen dükkân ve mahzenler vardı. Bunlar "*icare-i vahide*" usulü işletilmekte iken 1879 yılında yol yapım çalışmaları sırasında bu dükkân ve mahzenler yıkılmış, dükkânın arsaları da yola katılmıştı¹⁰⁴. 1845/1846 yıllarında buradaki vakfın tevliyeti "*evladiyet ve meşrutiyet üzer*"e Fatma Hatun isminde Süleyman Paşa'nın soyundan gelen bir kadına aitti. Onun bu yıllarda vefatından sonra es-Seyyid Refet isminde Süleyman Paşa soyundan birine verilmesi ve adada bulunan dükkân ve mahzenlerin 1845/1846 yılından 1850/1851 yılına kadar olan hasılatının bu kişiye gönderilmesi talep edilmişti. Talep içinde geçen; "*âhire ferağ keyfiyetlerinden men' ve def'i...*" ibaresi vakıf mallarının vakıf dışı kişilere geçme ihtimalinin olduğunu akla getirmektedir¹⁰⁵. 1878 yılında ise evkaf-ı hümayun hazinesi sergi müdürü Mahmut Efendi vakfın tevliyet görevini yürütüyordu. İstanköy Adası'ndaki vakfa ait olan birkaç arsa ve dükkânın kirası kendisine ulaşmadığı için Rodos Evkaf Muhasebeciliğine şukka yazılarak birikmiş olan kiralara Mahmut Efendi'ye gönderilmesi emredilmişti¹⁰⁶.

8. Hacı Salih Paşa

Dayısı İzzet Mehmed Paşa sayesinde kolayca yükselme fırsatı bulan Salih Paşa, İzzet Mehmet Paşa'nın sadaretinde 1806'da vezirlikle kaptanıderya olmuştur. Yaklaşık bir yıl sonra azledilip Gelibolu'ya gönderilmiştir. Ölümüne değin birçok yerde valilik yapan Salih Paşa'nın son görevi Çıldır valiliği olmuştur¹⁰⁷.

Kaptanıderya Salih Paşa tarafından Sakız Adası'nda inşa ettirilmiş olan bir cami bulunmaktaydı. Sakız Adası'nın Boyacılar Mahallesi'nde bulunan caminin tam adı; "*Salih Paşa ibn-i Bekir Paşa Camisi*"ydi. Cami çalışanlarının ücretin Hacı Salih Paşa vakfı tarafından karşılanıyordu. 1728 yılında adı geçen vakıf, günlük 10 akçe vazife ile pazartesi günü kuşluk vakti ve günlük bir buçuk akçe ücret ile perşembe günü kuşluk vakti çalıştırmak üzere Şeyh Ahmet Efendi'yi tayin etmişti¹⁰⁸. Bir arzuhal yazısında geçen "*...merhum Salih Paşa Cami-i Şerifi ve Medresesi Vakfı...*" ibaresi vakıf tarafından işletilen bir medresenin de bulunduğu işaret etmektedir. 1839 yılında bu vakfın yöneticiliği es-seyyid el-Hac Ahmet Halife ile Şerife Huriye Hatun isminde iki kişiye aitti. Bunlar günlük 20 akçe ücret ile evladiyet ve meşrutiyet üzere vakfı yönetmekte iken ada sakinlerinden Ata ve Latif isminde kişiler tevliyetin yarım hissesinin kendilerine verilmesi için mahkemeye başvurarak ilam almışlar ve vakıf yönetimine müdahale etmeye başlamışlardı. El-Hac Ahmet Efendi ve Şerife Huriye Hanım'ın şikayeti üzerine Ata ve Latif

¹⁰³ Mehmed İzzet Bey, "*Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*", 71.

¹⁰⁴ EV,MKT,964, (19 Cemaziyülevvel 1296/11 Mayıs 1879).

¹⁰⁵ BOA,EV,THR,259/4.

¹⁰⁶ EV,MKT, 906/8. (17 Cemaziyülevvel 1295/19 Mayıs 1878).

¹⁰⁷ Mehmed İzzet Bey, "*Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*", 76.

¹⁰⁸ Şeyh Ahmet Efendi, vakfın iddiasına göre ulema ve sulehadan olup erbab-ı istihkaktandı. Eline vaiz olarak tayin edildiğine dair mühürlü tezkire verilmişti. Bundan sonra Sakız naibine başvurarak bu atama işleminin tasdiki için berat-ı âlişan talep edilmişti. Şeyhülislamın da bunu uygun bulması üzerine talep edilen berat kendilerine verilmişti. Konuyla ilgili 3 Zilkade 1140 (11 Haziran 1728) tarihinde düzenlenmiş olan resmi yazı sureti için bkz. VGM,d,659/80.

ismindeki kişilerin mahkeme huzurunda yargılanarak ihkak-ı hak olunmak üzere İstanbul'a gönderilmesi Sakız muhassılına emredilmişti¹⁰⁹.

El-Hac Salih Paşa'nın Sakız Adası'ndaki vakfının ismi Salih Paşa İbn-i Bekir Paşa Camisi ve Medresesi Vakfı idi¹¹⁰. Vakfın Sakız Adası'nda önemli miktarda malları bulunmaktaydı. Sakız Adası'nda Salih Paşa Vakfına ait olan bazı mallar şunlardı;

1. Sakız Adası'nın Kalomati nahiyesinin çarşı mevkiinde bir tarla. Bu tarla Konstanti oğlu Yanni İstonaki'nin tarlası ve Konstantin'in tarlası ve dere ile sınırlı olup 1125 Kuruş değerindedir¹¹¹.

2. Rakye Köyü'nün Paterniye mevkiinde farklı türde ağaçları içeren bir tarla. Dört tarafı yolla çevrilidir.

3. Rakye Köyü'nün Paterniye mevkiinde bir tarla. Dört tarafı dağla çevrilidir.

4. Rakye Köyü'nün Paterniye mevkiinde iki dolap kapısı, bir el kapısı ve farklı türde ağaçları içeren 2 bahçe ve tarla. Dört tarafı çay ve yol ile çevrilidir.

5. Rakye Köyü'nün Paterniye mevkiinde müstemilatıyla üç kule. Dört tarafı çay ve yolla çevrilidir.

6. Rokana Köyü yakınlarında Kanaviçako mevkiinde farklı türde ağaç ve su ve üzerinde kemer bulunan çok sayıda bağ, bahçe ve tarla. Bir tarafı çay, iki tarafı dağ ve bir tarafı yol ile çevrilidir.

7. Rokana Köyü yakınlarında Kanaviçako mevkiinde altında mutfak ve fırın bulunan bir kule. Bir tarafı çay, iki tarafı dağ ve bir tarafı yol ile çevrilidir.

8. Rokana Köyü yakınlarında kapı yakınlarında bir ahır. Bir tarafı çay, iki tarafı dağ ve bir tarafı yol ile çevrilidir.

9. Rokana Köyü yakınlarındaki kapı yakınlarında kule olarak bilinen Şirehane ve avluyu kapsayan bir kule. Bir tarafı çay, iki tarafı dağ ve bir tarafı yol ile çevrilidir.

10. Rokana Köyü yakınlarında Kanaviçako mevkiinde iki mahzen. Bir tarafı çay, iki tarafı dağ ve bir tarafı yol ile çevrilidir.

11. Rokana Köyü yakınlarında Kanaviçako mevkiinde iki katlı bir küçük kule. Bir tarafı çay,iki tarafı dağ ve bir tarafı yol ile çevrili¹¹².

¹⁰⁹ BOA,EV,THR,105/92. (22 Şaban 1255/31 Ekim 1839).

¹¹⁰ EV,MKT,511/74. (5 Zilhicce 1286/8 Mart 1870).

¹¹¹ VGMA,d,2409/77.

¹¹² VGMA,d,2410/26.

Sakız Adası'nın merkezi olan Nefs-i Sakız kazasında kale içinde vakfa ait iki adet medrese ve Zelya Köyü'nde bir çeşme bulunmaktaydı. 1874/1875 yıllarında vakfın mütevellisi Mehmet, Şükrü ve Memiş isminde kişilerdi¹¹³.

9. Damat Mehmet Ali Paşa

Kaptanıderya Damat Mehmet Ali Paşa köken olarak Hemşinlidir. Hacı Kara Ali oğullarından Hacı Ömer Ağa'nın oğludur. Babasıyla daha sonra İstanbul'a gidip 1824'te hemşerisi Kaptanıderyâ Pabuççu Ahmed Paşa yanında çalıştıktan sonra donanmaya katıldı. 1828'de Enderun'a girdi ve 1830'da II. Mahmut'un esvapçılığına getirildi. 26 Nisan 1845'te ise II. Mahmut'un kızı Âdile Sultan'la nikâhlendi¹¹⁴. Düğün törenleri 6 Haziran 1845'te Üsküdar'daki Haydarpaşa sahrasında gerçekleştirildi. Böylece hanedana akraba olan Mehmet Ali Paşa'nın kariyeri damatlık unvanıyla birlikte değişti ve 10 Ağustos 1845'te tayin edildiği ilk kaptanıderyalık görevinde Bahriye Meclisi kuruldu. Müteaddid defalar kaptanıderyalık görevine tayin edilmesi onun bu görev için aranan bir kişi olduğu ihtimalini akla getirmektedir. 22 Nisan 1866'da tayin edildiği altıncı kaptanıderyâlığı sırasında Osmanlı Devleti'nde beş asrı aşan kaptanpaşalık teşkilâtının yerini 1867'de Bahriye Nezâreti'ne bırakmasıyla Mehmed Ali Paşa devletin son kaptanıderyâsı unvanını aldı. Altı defa getirildiği kaptanpaşalıkta 12 yıldan fazla görev yaptı. Birçok yeni gemi ve tersanede büyük havuz inşası gibi önemli hizmetleri yerine getirdi. 4 Nisan 1867'de son görevi Mecâlis-i Âliye üyeliği olup 29 Haziran 1868'de Kuruçeşme'deki sahil sarayında vefat etti¹¹⁵.

Damat Mehmet Ali Paşa, tevliyet yetkisi kendi elinde bulunan ve kendi ismini taşıyan bir vakfın sahibiydi. Bu vakfın Beşiktaş kazasındaki İhlamur Caddesi'nde bir adet arsası mevcuttu. 1866 yıllarında bu arsayı tasarruf eden Agobcan vefat etmiş ve arsanın tasarruf yetkisi oğlu Aliadis'e intikal etmişti. Onun da bir süre sonra vefat etmesi üzerine 24.500 kuruş muaccele ile Yorgi isminde bir Rum'a geçmişti¹¹⁶. Aynı yerde vakfa ait bir çeşme ile diğer hayır eserleri mevcut olup bunların yönetimi 10 Mart 1870 tarihinde vakfiye şartları gereği Mehmet Ali Paşa'nın kardeşi Mahmut Ethem Paşa'ya bırakılmıştı. Onun ölümünden sonra ise yönetim, 1886/1887 yıllarında Mahmut Ethem Paşa'nın kız kardeşi Hatice Hanım'a geçmişti¹¹⁷.

Mehmet Ali Paşa'nın Beşiktaş'ta İhlamur yakınlarında İhsaniye Mahallesi'nde inşa etmiş olduğu su yolu ve çeşmesi yanında vakfına bağlı olmak üzere Yenimahalle'deki Fırın Sokağı'nda bulunan 35 numarada aylık 15 akçe kira getiren bir evi bulunmaktaydı¹¹⁸. Bu evde 19. yüzyıl sonlarında Şevket Hanım binti Halil isminde bir kadın ikamet ederken vefat etmesi üzerine kızı Fatma Hanım ikamet etmeye başlamıştı. Evin hisseleri Şevket

¹¹³ EV,MH,1810/24.

¹¹⁴ Serap Sunay, "Mehmet Ali Paşa, Damat," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2019, 216.

¹¹⁵ Sunay, *Mehmet Ali Paşa*, 217.

¹¹⁶ Konuyla ilgili 11 Recep 1283 tarihli dilekçe sureti için bkz. BOA,EV,MKT,369/14.

¹¹⁷ Evkaf-ı Hümayun başkanı Mustafa Bey'in konuyla ilgili 12 Nisan 1303 (24 Nisan 1887) tarihinde yazmış olduğu arz yazısı sureti için bkz.VGMA,d,956/19.

¹¹⁸ IMUF,EHMM,741/17.

Hanım'ın kızları olan Fatma ve Hatice Hanımlara geçmiş daha sonra onlar da bu hisselerini vakıf dışından kişilere satmaya yönelmişti¹¹⁹.

Vakfa ait Galata'daki Arap amir Mahallesi'nde bir tane de okul bulunmaktaydı. Vakfiye gereği okula vakıf gelirlerinden yıllık 100 kuruş kömür ücreti verilirken her sene berat gecesinden sonra öğrencilere “*hıyam-baha*” adıyla 5'er kuruş burs verilmekteydi. Okuldaki hocalara yıllık 100 kuruş ücret yanında kalfalara 50 Kuruş yine “*hıyam-baha*” adıyla ücret ödenmekteydi¹²⁰. Bu vakfın tevliyeti 1886/1887 yıllarında senevi 120 Kuruş vazife ile Hatice Hanım'a aitti.

10. Nasuhzâde Ali Paşa

Kaptanıderya Nasuhzâde Ali Paşa, Arnavutluk sahillerinde yetişmiş ve Küçük Hüseyin Paşa zamanında tersaneye alınıp kaptan olmuştur. Senelerce Arnavutluk sahillerini koruma görevinde bulunduktan sonra 1820'de kaptanıderya olmuştur. Aynı yıl, bindiği geminin yanmasıyla vefat etmiştir¹²¹.

Ali Paşa'nın Sinop'ta Seyyid Bilal Efendi'nin türbesi bitişiğinde yaptırmış olduğu bir mescidi bulunmaktaydı. 1855 yılında bu türbenin hitabet görevi bedelsiz olarak (*ber vech-i hasbi*) es-Seyyid Hasan bin Mehmet tarafından yerine getirilmekte iken bu sene içinde o ölmüş ve bu görev Mehmet Sırrı bin Halil Halifeye vekâleten tevcih edilmişti¹²². Vekâleten bu görevin verilmesinin sebebi vefat eden es-Seyyid Hasan Efendi'nin büyük oğlu olan Hasan Efendi yaşı küçük olması nedeniyle bu görevi ifa edecek güç, bilgi ve tecrübeye sahip olmamasıydı¹²³.

Kaptanıderyaların vakıflar yoluyla yerine getirdiği sosyal ve hayri faaliyetler hiyerarşik olarak onların astı konumunda bulunan tersane eminleri için de bir itici güç işlevi görüyordu. Esasen devletin üst kademelerinde görev yapan sivil ve asker bürokratların vakıf yoluyla toplumsal hayatın içinde yer alması hem bir gelenek hem de onların daha eğitimleri aşamasında edinmiş oldukları kültürün bir parçasıydı. Padişahlar, hanım sultanlar, valide sultanlar, sadrazamlar ya da vezirler ile daha alt düzey memurlar meydana getirmiş oldukları hayır eserleriyle kendi dönemlerinde temayüz etmişlerdi. Kaptanıderyalar ile aynı hiyerarşik yapı içinde yer alan tersane emini, Tersane-i Âmirenin ve gemilerin gelir-giderlerini temin eden gemilerin inşası, tamiri ve alım satım işlerine bakan kimsedir. Seferden önce gemilerin bütün savaş ve ikmal malzemelerini satın alarak hazırlar, mahzenlerdeki eşyaları ve ayniyat defterlerini inceleyerek kontrol ederdi. O, aynı zamanda kendisine bağlı olarak çalışan birtakım memurların disiplin ve hiyerarşi amiriydi¹²⁴.

¹¹⁹ IMUF,EHMM,741/17.

¹²⁰ EV,MKT,CHT,669/10. (11 Recep 1255/24 Eylül 1839).

¹²¹ Mehmed İzzet Bey, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*, 79.

¹²² Sinop Sancağı kaymakamı Aziz Bey ile sancağın önde gelen idarecileri tarafından yazılan 16 Safer 1272 (28 Ekim 1855) tarihli resmi yazı sureti için bkz. EV,MH,647/12.

¹²³ EV,MH,647/14.(5 Cemaziyülahır 1273/31 Ocak 1857).

¹²⁴ Mehmet Taş ve Muhammet Nuri Tunç, “18. Yüzyıl Osmanlı Donanmasında Tersane Emini”, *International Social Sciences Studies Journal*, 5(31), 1432.

Kaptanıderyalara olduğu gibi tersane eminlerine de kanunla tayin edilmiş mukataalar vardı. Bu mukataaların gelirlerinin tamamı ya da bir kısmı bu kişilere gelir olarak tahsis edilmekteydi. Örneğin 14 Şubat 1790 tarihinde ihtisab-ı Adana ve Karataş İskeleyi mukataasından Tersane Emini Mehmet Ağa'ya 18.000 kuruş gelir tayin edilmişti. Ancak bu miktarın 6.000 kuruşu gönderilip kalan 12.000 kuruşu bölgenin eski mütesellimi Halil ve adamları tarafından zapt edilince Mehmet Ağa da padişaha başvurarak durumunu arz etmiş ve bunun üzerine Halil ve adamlarından 12.000 kuruşun tahsil edilmesi için Adana valisi Ataullah Paşa'ya ve Adana kadısına hüküm yazılmıştı. Tersane eminleri avarız ve nüzul bedellerinden, İstanbul kahve ve duhan gümrükleri ile cizye gelirlerinden de pay almaktaydılar. Buralardan gelen gelirler tersanede inşa edilen kalyon vs. gemilerin inşa ve tamir masrafları için sarf edilmekteydi¹²⁵. Yapmış oldukları hayır eserleriyle anılan bazı tersane eminleri şunlardı;

a. Tersane Emini Hacı Hüseyin Ağa. : Dolmabahçe'de yaptırmış olduğu bir mescidi ile Dolmabahçe dışında Karabali'de yine bir mescidi bulunmaktaydı. Beşiktaş'taki Orta Bahçe civarında icare-i vahide ile kiralanan bir bostan bahçesinin gelirleri vakfın giderleri için sarf olunmaktaydı. 1873/1874 yıllarında icare-i muacceleli yıllık 1000 kuruş iken icare-i müecceleli ise yıllık 2500 kuruşa çıkarılmıştı¹²⁶. Hacı Hüseyin Ağa Vakfının Sakız Adası'nda da bir mescidi bulunmakta olup vakıf tarafından buraya günlük bir akçe cibayet ücreti ödenmekteydi. 1851 yılında bu mescidin cibayet görevi Hafız Hüseyin Hüsnü tarafından yerine getiriliyordu¹²⁷. Adı geçen vakıf Beşiktaş'taki mescide minber koydurmuş, okul ve çeşme yaptırmıştı. Yine mülkiyeti vakfa ait olmak üzere Beşiktaş'taki Rum Ali Mahallesi'nde 1164 ziraat genişliğinde bir arsası olup arsa üzerinde bir ev, bir büyük mutfak, bir küçük mutfak, 2 oda, dehliz ve kiler ile Ulya olarak isimlendirilen yerde 2 oda, sofa, dehliz, camekan, bahçe, çark ve sair müstemilat bulunmaktaydı¹²⁸.

b. Tersane Emini Hacı Selim Ağa: Sultan I. Abdülhamit (1774-1789) döneminin tersane eminlerinden olan el-Hac Selim Ağa'nın kendi adını taşıyan bir vakıf bulunmaktaydı. II. Mahmut döneminde Evkaf-ı Hümayun Nezaretine ilhak edilen vakfın Galata'ya bitişik Beşiktaş Kasabası'nda bulunan Sinan Paşa Mahallesi'nde bir kapılı şeklinde bir taşınmazı bulunmaktaydı. 1862 yılında burası Ermeni cemaatinden Krikor'un oğlu Karakel tarafından aylık 30 akçe icare-i müeccele ile kiralanmıştı¹²⁹.

Hacı Selim Ağa Vakfının İstanbul'da su yolu bulunmaktaydı. Bu su yolu, Üsküdar'da Sellamiye civarında Kara Kethüda Bahçesi olarak bilinen yerdeydi. Suyun kaynağı olarak vakıf kayıtlarında Acıbadem ve Çağal Dağı olarak bilinen yerler gösterilmişti. Su dağ hamamına geliyordu. Çağal Dağı'ndan Acı Badem Bağ'ına ve oradan da dağ hamamına su gelmekteydi. Dağ hamamı zaman içinde harab olduğu için su yolu eski verimliliğini kaybetmişti. Ancak su yolu daha sonra sahipleri tarafından tamir edilerek yeniden hizmet

¹²⁵ Taş ve Tunç, "Tersane Emini", 1435.

¹²⁶ İMUF,EHMM,633/3.

¹²⁷ EV,MH,286/8.(8 Rebiyülevvel 1267/11 Ocak 1851).

¹²⁸ TKİBM,TMSK,2248/4.(9 Rebiyülahir 1239/13 Aralık 1823).

¹²⁹ İMUF,EHMM,5897/9.(7 Cemaziyülevvel 1279/31 Ekim 1862).

vermeye başlamıştı. Suyu tasarruf eden kişilerden birisi 1867/1868 yılında Uncu Pedros'un oğlu İsdor idi¹³⁰.

c. Tersane Emini Hüseyin Ağa: Dolmabahçe Kasabası'ndaki Cafer Dede Mescidi'ni bina etmişti. Mescit için Kazancıbaşı Mahallesi'nde 30 akçe icare-i muaccele ile kiralamış olduğu tek kapılı bir binası vardı. Galata bitişiğindeki Fındıklı Kasabası'ndaki cami için vakıf, Beşiktaş Kasabası'ndaki Rum Mahallesi'nde 496 zıraa uzunluğunda bir arsayı işletiyordu. Vakıf bostanı niteliğindeki bu arsanın bir tarafında Tercüman İsak isminde bir zimminin evi varken diğer taraflarında genele ait bir yol vardı. Arsa üzerinde 3 kapılı harap bir oda bulunmaktaydı. Galata kadısının izni ile bu odalar 1734/1735 yılında Fatma Hatun'a 18.000 akçe icare-i muaccele ve aylık 30 akçe icare-i müeccele ile kiralanmıştı¹³¹. Vakfın cibayet ciheti 1896/1897 yılında Mustafa Galip Efendi'ye tevcih edilmişti¹³².

d. Tersane Emini el-Hac Murtaza Efendi: Tam adı el-Hac Murtaza Efendi ibn-i Mehmet Efendi olan bu tersane emini, Eyyüb yakınlarında İdris Köşkü olarak bilinen yerdeki Zeynep Hatun Mahallesi'nde bir tane Nakşibendi zaviyesi kurdurmuştu¹³³.

f. Ümera-yi deryadan Cafer Bey: Mustafa Paşa'nın oğlu olan Cafer Bey Menteşe sancağına bağlı Bodrum Kazasının Tepecik mevkiinde bir medresesi bulunmaktaydı. Medresede dersiamlık görevi günlük 50 akçe ücretle el- Hac Hafız Ahmet Efendi tarafından yerine getiriliyordu¹³⁴.

f. Tersane Emini Süleyman Efendi: Onun kurmuş olduğu vakıf, Kuru Çeşme'de bulunan bir sahilhaneye sahipti. Bunun içine Gülsüm Hanım vakfından iki masura su getirilmişti¹³⁵.

g. Tersane Emini Kethüda Mehmet: Kasımpaşa'da yel değirmeni olup kendi kurduğu vakfın inşa ettirmiş olduğu camiye gelir getirmesi amacıyla cami yakınlarında tek parça halinde bir okul arsasına sahipti.

h. Tersane Emini Ahmet Ağa: Kendi vakfı tarafından işletilen Kasımpaşa'da Yel Değirmeni Mahallesi'nde mamur durumda bir adet yel değirmeni çeşmesi vardı.

i. Ümera-yi deryadan Mustafa Bey: Onun kurmuş olduğu vakfın mallarından birisi Beşiktaş'taki Sinan Paşa Mahallesi'nde bir sahilhane idi. Burası aylık 90 akçe bedel ile kiralanmış olan 10 adet dükkânı kapsıyordu.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin askeri anlamda en önemli kurumlarından birisi kaptanıderyalık olup bu makamda bulunan kaptanıderyalar sadece askeri faaliyetleri ile değil vakıflar yoluyla toplumsal ve kültürel faaliyetleriyle de tanınmışlardır. Birçok kaptanıderyanın

¹³⁰ IMUF,EHMM,641/6.

¹³¹ TKİBM,TMSK,2248/17.

¹³² VGMA,d,889./7.

¹³³ IMUF,EHMM,247/6. (27 Rebiyülahir 1206./24 Aralık 1791).

¹³⁴ MKB,ŞERİYE SİCİLLERİ, MUĞLA, 6443./1.

¹³⁵ TKİBM,TSMK..3015/12.(2 Temmuz 1291/14 Temmuz 1875).

yaptırmış olduğu hayır eserleri gerek Anadolu coğrafiyasında ve gerekse Anadolu coğrafiyası dışındaki yerlerde varlığını halen sürdürmektedir. Bu durum onların bu alanda kalıcı bir iz bıraktığını göstermektedir.

Onların yaptırmış olduğu cami, mescit, medrese, aşevi, hamam, han, köprü ya da çeşme gibi hayır eserleri dikkate alındığında onların devletin üst kademelerinde sırça köşklerde yaşamayıp sıradan insanların arasında varlığını hissettirerek onların hayatına dokunduğunu göstermektedir. Devlet adamı olmalarına rağmen devletten elde etmiş oldukları geliri vakıflar yoluyla yine devletin sahibi olan millete aktarmışlardır. Bu yönleriyle devlet millet bütünleşmesinin Osmanlı döneminde güzel bir örneğini oluştururlar.

Geride kalan vakıf eserleri ve vakfiyeler dikkate alındığında kaptanıderyaların uzak görüşlü, faydacı, toplumcu, teşkilatçı, inanç motivasyonu yüksek, çok yönlü ve girişimci bir kişilik yapısına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Sadece görevleriyle ilgili konulara değıl aynı zamanda daha kapsamlı ve daha aşkın konulara da odaklanmışlardır. Nitekim bina etmiş oldukları vakıf eserleri yoluyla hem ekonomik ve ticari hayatın içinde belli ölçeklerde roller oynamışlar hem de yine vakıflar yoluyla birçok şehir, kaza ya da köyün Türkleşip İslamlaşmasına hizmet etmişlerdir. Geniş bir alanda birden çok ve birbirinden farklı işlevler yerine getirebilmek modern zamanlarda bile eşine ender rastlanan bir durumdur.

KAYNAKÇA

Osmanlı Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Tasnifi Evkaf Fonu (BOA,C,EV.): 331, 355, 557.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Defterleri Tasnifi (EV,d.): 12720, 12886, 25272, 26897.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Tasnifi Başkitabet Fonu (BOA,EV,BKB.): 174, 195.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Tasnifi Muhasebe Fonu (BOA,EV,MHM.): 252, 268, 286, 647, 1810, 1924.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Tasnifi Tahrirat Fonu (BOA,EV,THR.): 105,120, 259, 182, 259.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Haremeyn Tasnifi Gedik Fonu (EV,HMH,GDK.): 55, 84, 199.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Mektubi Tasnifi Cihat Kalemi Fonu (EV,MKT,CHT.): 149, 158, 312, 437, 469, 475, 500, 598, 669.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Haremeyn tasnifi Zimmet Halifeliğı Fonu (EV,HMH,ZMT.): 10,230.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Tasnifi Mektubi Fonu (BOA,EV,MKT.): 369,511, 614, 680, 906, 964, 1095, 1185, 1733, 1923, 2454, 2703, 2577, 2703, 3287, 3256, 3461, 3474, 23260.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Tasnifi Mühimme Defterleri Evrakı Fonu (BOA,A,DVN,MHM.d.):110.

İstanbul Müftülüğü Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği (İMUFEHMM.): 247,392, 459, 484, 563, 633, 641, 692, 741, 5897.

Milli Kütüphane Şeriye Sicili (Edirne): 5049, 5132.

Milli Kütüphane Şeriye Sicili (Muğla): 6443.

Tapu Kadastro İstanbul bölge Müdürlüğü Vakıf Temessük Defteri (TKİBM,TMSK.): 345, 655, 2248, 3015.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri (VGMA,d.): 659, 888, 889, 956, 961, 1282, 1829, 2409, 2410.

Araştırma-İnceleme Eserler

Akgündüz, Ahmet, “Gedik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, (541-543).

Akgündüz, Ahmet, “İcareteyn”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul 2000: 389-391.

Akyıldız, Yasin ve Abay, Ali Rıza, “Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 7, Sayı 15, Yalova: 2017, (141-157).

Atak, Erkan, “Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa’nın İstanbul’daki İmar Faaliyetleri”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sonbahar Özel Sayı, Ekim 2020. (168-181).

Çınar, Ömer, “Mazbut ve Mülhak Vakıflarda Galle (Gelir) Üzerinde Vakıf Evlatlarının ve Diğer İlgililerin Hak Sahipliği ve İntifa Hakkı Hayrından Fazla Olan Mülhak Vakıfların Aile Vakfına Dönüştürülmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 22 Sayı 3, Yıl 2016, (828-855).

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 25.Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi, 2008.

Mehmed İzzet Bey, *Harîta-ı Kapudânân-ı Deryâ*, Osmanlı Kaptanıderyaları (1352-1853), Hazırlayan: Cemil Sağlam, Editör: Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul: 2021.

- Öztürk, Nazif, “Evkaf-ı Hümayun Nezareti”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, TDV Yayınları: İstanbul 1995, (521-524.)
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1.2.3.Cilt, 3.Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Sunay, Serap, “Mehmet Ali Paşa, Damat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt Ek-2, Ankara 2019: 216-218.
- Taş, Mehmet ve Muhammet Nuri Tunç, “18. yüzyıl Osmanlı Donanmasında Kaptan Paşalık”, *Social, Sciences Studies Journal*, Volume: 5, Issue: 33, 2019, (1977-1996).
- Taş, Mehmet ve Muhammet Nuri Tunç, “18. Yüzyıl Osmanlı Donanmasında Tersane Emini”, *International Social Sciences Studies Journal*, 5(31), (1431-1447).
- Taşkın, Ünal, “Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri”, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.
- Yakıtıl, Emin, “Büyük Amiral Hayreddin Barbaros’un Vakfiyenâmesi”, *Deniz Mecmuası*, Sayı 375, İstanbul: 1945 (43-50).